

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Παναγιώτη Ί. Σκαλτσῆ, *Γάμος καὶ Θεία Λειτουργία - Συμβολή στήν Ἱστορία καὶ Θεολογία τῆς Λατρείας*, Ἐκδόσεις Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1998, σχ. 24Χ17 ἐκ., σσ. 526.

Οἱ ἐκ τῶν παλαιότερων ἀσχολούμενοι μὲ τὴν Λειτουργικὴ χαίρομεν ἰδιαίτερος, διότι τὰ τελευταῖα χρόνια βλέπομε νὰ καρποφοροῦν οἱ σπόροι, τοὺς ὁποίους ἔχομε στείρει, καὶ νὰ παρουσιάζεται ὁλόκληρη ὁμάς νέων θεολόγων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐπιδοθῆ σὲ λειτουργικὲς σπουδὲς καὶ ἔχουν ἤδη παρουσιάσει ἀξιόλογα ἐπιστημονικὰ συγγράμματα, σχετιζόμενα ἰδιαίτερος πρὸς τὴν προβολὴ τοῦ ὅλου ἢ πτυχῶν τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Θεολογίας τῆς Ὁρθοδόξου Λατρείας. Ἐνα τέτοιο λαμπρὸ σύγγραμμα εἶναι τὸ παρουσιαζόμενον στὴν παρούσα Βιβλιοκρισία ἔργο τοῦ κ. Παναγιώτη Ί. Σκαλτσῆ, ὁ ὁποῖος τὸ ἔγραψεν ὡς Λέκτωρ τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς καὶ Ποιμαντικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ σήμερον –μετὰ τὴν ἐπαξία προαγωγή του– ὑπηρετεῖ ὡς Ἐπίκουρος Καθηγητῆς τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς ἰδίας Σχολῆς. Ὁ κ. Σκαλτσῆς ἔλαβε τὴν ὄθησι πρὸς τὶς λειτουργικὲς σπουδὲς ὡς μαθητῆς τόσοσ τοῦ διακεκριμένου λειτουργιολόγου συναδέλφου –τώρα Ὁμοτίμου– Καθηγητοῦ κ. Ἰωάννου Φουντούλη, ὅσον καὶ τῶν διαπρεπῶν Καθηγητῶν Μ. Arranz καὶ R. Taft (Ρώμη).

Τὸ ὑπὸ τὸν τίτλο «*Γάμος καὶ Θεία Λειτουργία*» ἔργο τοῦ κ. Σκαλτσῆ, μετὰ τὸν Πρόλογο (σ. 11) καὶ τὸν Πίνακα Περιεχομένων (σσ. 11-12) καὶ τὶς Συντομογραφίαις (σσ. 13-18) περιέχει εὐστοχῆ ἐκτενὴ Εἰσαγωγήν (σσ. 19-30), στὴν ὁποία παρουσιάζει ἀφ' ἑνὸς τὸν κύριον σκοπὸν τῆς μελέτης του, ἡ ὁποία ἀποβλέπει σὸ νὰ ἐπισημάνῃ τὴν οὐσιαστικὴ σύνδεσι τοῦ Μυστηρίου τοῦ Γάμου μὲ τὴν Θεία Λειτουργία, καὶ ἀφ' ἑτέρου εὐσύννοπη ἀνάλυσι τοῦ περιεχομένου τῶν τριῶν κεφαλαίων τοῦ βιβλίου.

Στὸ Πρῶτον κεφάλαιον (σσ. 31-162), ὑπὸ τὸν τίτλο «*Ὁ Γάμος καὶ ἡ ἐξέλιξι τῆς ἱερολογίας του ἕως τὸν θ' μ.Χ. αἰῶνα*», ὁ σ. ἀναζητεῖ τὶς ρίζας τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς ἱερολογίας τοῦ Γάμου καὶ ἐρευνᾷ πῶς καὶ ποῖα μορφολογικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸν ἐξωχριστιανικὸν κόσμον δέχθηκε ἡ Ἐκκλησία σὸ τυπικὸν τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου.

Στὸ Δεύτερον κεφάλαιον (σσ. 163-328), ὑπὸ τὸν τίτλο «*Γάμος καὶ Θεία Λειτουργία στὴν Παράδοσι τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν θ' αἰ. ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ 19' αἰῶνα*», ὁ σ., μελετᾷ τὴν χειρόγραφη λειτουργικὴν παράδοσι καὶ ἰδίως τὸ ὑπ' ἀρ. 336 Βαρβερινὸν Εὐχολόγιον, διερευνᾷ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξι τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Γάμου καὶ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον αὐτὴ συνδέθηκε μὲ τὴν Εὐχαριστιακὴν Θεία Λειτουργία. Μὲ εὐστοχῆ συγκριτικὴ ἀξιοποίησι τοῦ

ὕλικού τῶν κωδίκων ἀποκατέστησε τὸ σωζόμενον στὰ χειρόγραφα ἀρχικὸ πρότυπο τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Γάμου. Ἰδιαιτέρως ὁ συγγραφεὺς προέβαλε τοὺς πιδ ἀντιπροσωπευτικούς, κατὰ τὴ γνώμη του, κώδικες τῆς κάθε ἐποχῆς καὶ ἐπεσήμανεν ὅλες τὶς μορφὰς συνδέσεως τοῦ Γάμου μὲ τὴν Θεία Εὐχαριστία, δηλαδὴ «*μὲ τὴν κοινωνία τῶν Προσηγιασμένων, μὲ πλήρη Θεία Λειτουργία ἢ μόνον μὲ κοινὸ ποτήριον*» (σσ. 28-29). Στὸ ἴδιο κεφάλαιο ἐξετάζονται εὐστόχως τὰ αἷτια τῆς ἀποσυνδέσεως τοῦ Γάμου ἀπὸ τὴν Θεία Λειτουργία καὶ παρουσιάζονται ἀφ' ἐνὸς τὸ διάγραμμα καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Γάμου, ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὸν ἅγιον Συμεὼν Θεσσαλονίκης, καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱ προσπάθειες κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Τουρκοκρατίας πρὸς ἐπιστροφὴν στὴν ἀρχαία παράδοσι.

Στὸ Τρίτο κεφάλαιο (σσ. 329-446), ὑπὸ τὸν τίτλο «*Σύγχρονοι προβληματισμοὶ καὶ προσανατολισμοὶ ἐπανασύνδεσης τοῦ Γάμου μὲ τὴ Θεία Λειτουργία*», ὁ κ. Σκαλτσῆς, παρουσιάζοντας τὴν ἰσχύουσα μορφή τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Γάμου, ἐκθέτει τοὺς γενικωτέρους θεολογικοὺς προβληματισμούς, τὶς προοπτικὰς καὶ τὶς δυνατότητες τῆς νεωτέρας λειτουργικῆς ἐρεῦνης γιὰ τὴν ἐπανασύνδεσι τῆς τελέσεως τοῦ Μυστηρίου τοῦ Γάμου μὲ τὴν Θεία Λειτουργία καὶ γιὰ τὴ δημιουργία γαμηλίου Τυπικοῦ, τὸ ὅποιο ἀφ' ἐνὸς νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς σύγχρονες λατρευτικὰς ἀνάγκες καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ εἶναι πιδ πιστὸ στὴν παράδοσι. Ὁ Γάμος, ὅπως τονίζει ὁ σ., πρέπει νὰ τελεσιουργῆται πράγματι «*εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν*» εἰς τρόπον ὥστε τὴν εὐλογία, τὴν ὅποια λαμβάνουν οἱ σύζυγοι ἀπὸ τὸν Θεό, νὰ φυλάττουν, ὅπως λέγει ὁ ἅγιος Συμεὼν Θεσσαλονίκης, ὡς «*παρακαταθήκην*», «*εἶνα μὴ τὸν λόγον ἀπαιτηθῶσι τῆς τε σωφροσύνης καὶ τῶν λοιπῶν θείων ἔργων. Καὶ μὴ τῆς σαρκὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν φροντιζέτωσαν, ὅτι καὶ διπλοὶ τελοῦσιν, ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς*» (Migne Ἐ.Π. 155,513-515).

Ἀκολουθοῦν τὰ Συμπεράσματα σὲ Ἑλληνικὴ καὶ Ἀγγλικὴ γλῶσσα (σσ. 447-458), στὰ ὅποια ὁ σ. παρουσιάζει σύνοψιν τῶν ἀναπτυχθέντων στὰ τρία κεφάλαια, γιὰ νὰ καταλήξῃ στὶς ἐξῆς ἐπισημάνσεις καὶ δεοντολογικὰς σκέψεις:

«*Ἡ ἐπιστροφή ὁμως στὴν ἀρχαία παράδοσι ὅσο ἀναγκαία καὶ ἂν εἶναι, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ὁ Γάμος διέρχεται μεγάλη κρίσι, δὲν εἶναι κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ γενικευθεῖ καὶ νὰ ἐπιβληθεῖ. Πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπόψῃ οἱ σημερινὲς συνθήκες, ἀλλὰ καὶ οἱ διάφοροι λόγοι ποὺ ἱστορικὰ συνέβαλαν στὴν ἀποσύνδεσι τοῦ Γάμου ἀπὸ τὴ θεία εὐχαριστία. Πρωτίστως εἶναι ἀναγκαία ἡ βούλησι τῶν νεονύμφων νὰ συμμετάσχουν στὴ θεία κοινωνία. Γι' αὐτὸ χρειάζεται ἡ καλλιέργεια εὐχαριστιακοῦ ἠθους στὴ σύγχρονη νεολαία, ποὺ βιώνει ὅσο ποτὲ ἄλλοτε ἐγκεντρικὰ τὴν ζωὴ καὶ εὐκολὰ ἀποξενώνεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους.*

»*Τὸ μυστήριον τοῦ Γάμου ὡς μυστήριον ἀγάπης βρίσκει τὴν πληρωσὴν του ἐκεῖ ὅπου ὁ νυμφίος Χριστὸς πραγματώνει τὴν ἑνωσὴ Του μὲ τὴν νύμφην Ἐκκλησίαν, δηλαδὴ στὴ θεία εὐχαριστία, τὸ κατ' ἐξοχὴν μυστήριον τῆς σύναξης, τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀγάπης.*

»Ἡ ἀλήθεια τῆς θεμελίωσης τοῦ Γάμου στὴ βάση τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησία εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐμπνέει ὄσους προετοιμαζόνται νὰ δημιουργήσουν οἰκογένεια, ἔτσι ὥστε σὲ μιὰ ἐποχὴ σεξουαλικῆς ἀποθέωσης καὶ προγαμιαίας διασπάθισης τῆς ζωτικῆς ἐρωτικῆς δύναμης νὰ μὴ βλέπουν τὸ Γάμο ὡς εὐκαιρία κατῆλευσης καὶ κυριαρχίας ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ ὡς ὑπέροχη δυνατότητα ἔνταξης σὲ μιὰ μικρὴ κοινωνία ἀγάπης καὶ ζωῆς. Καὶ ἡ παρούσα ἐργασία μὲ τὴ διερεύνηση τῶν δεδομένων τῆς παράδοσής μας γιὰ τὴ σύνδεση Γάμου καὶ Θείας Λειτουργίας φιλοδοξεῖ νὰ προσφέρει ταπεινὴ διακονία λόγου στὸ δύσκολο ἔργο τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ἱερότητας τῆς οἰκογένειας, τὴ διασφάλιση τοῦ χριστολογικοῦ καὶ ἐκκλησιολογικοῦ χαρακτήρα τοῦ Γάμου καὶ τὴν προστασία ἀπὸ τὴν ἀλλοτρίωση καὶ τὴν ἐκκοσμίκευση αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου».

Τὸ ὀγκῶδες πόνημα τοῦ κ. Σκαλτοῦ κατακλείεται μὲ τὴν παράθεσι πλουσιωτάτης Ἑλληνικῆς καὶ ξενόγλωσσης Βιβλιογραφίας (σσ. 459-502) καὶ μὲ δύο Εὐρετήρια ἑλληνικῶν ὀνομάτων καὶ ἑννοιῶν καὶ ξένων ὀνομάτων (σσ. 503 ἕως τέλος).

Ἦδη τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα καθιστοῦν φανερὴ τὴν ἐκλεκτὴ ποιότητα τοῦ ἀξιοποιούντος ἄφθονο πηγαῖο ὑλικὸ ὀγκῶδους συγγράμματος τοῦ κ. Σκαλτοῦ. Πρόκειται περὶ ἀξιολογητῆς συμβολῆς στοὺς τομείς τῆς Ἱστορίας καὶ Θεολογίας τῆς Λατρείας, τῆς Τελετουργικῆς, τῆς Ποιμαντικῆς καὶ τῆς Θεωρίας τῆς Λειτουργικῆς Μορφώσεως καὶ Ἀγωγῆς. Οἱ πλουσιώτατες ὑποσημειώσεις τοῦ ἔργου, οἱ ὁποῖες διαφωτίζουν καὶ συμπληρώνουν πλείστες ἐπὶ μέρους πτυχῆς τοῦ κειμένου τοῦ βιβλίου, χωρὶς νὰ διασποῦν τὴν ὀργανικὴν ἐνότητα αὐτοῦ, καὶ ἡ χρησιμοποίησις πλουσιωτάτης Βιβλιογραφίας ἀποδεικνύουν τὴν ἀρίστη ἐνημέρωσι τοῦ σ. σπὸν κλάδο τῆς Λειτουργικῆς. Ἡ ὅλη ἀξιοποίησις τῶν πηγῶν καὶ τῶν βοηθημάτων ἔγινε μὲ διάκρισι τοῦ οὐσιώδους ἀπὸ τὸ μετατιθέμενο στὶς ὑποσημειώσεις — ἔστω σχετικόν — ἐπουσιώδεις καὶ μὲ εὐστοχίαν χρῆσι τῆς γενικῶς χρησιμοποιουμένης στὴ μελέτη κειμένων ἱστοριοφιλολογικῆς μεθόδου καὶ τῶν καταλλήλων γιὰ τὶς λειτουργικὰς σπουδὰς λοιπῶν μεθόδων, δηλαδὴ ἀφ' ἑνὸς τῆς ἱστοριοερασιολογικῆς καὶ ἱστοριογενετικῆς μεθόδου, ποὺ ἀνακαλύπτει τὸν μίτο τῆς λειτουργικῆς ἐξελιξέως ἕως τὶς ἰσχύουσες σήμερα λατρευτικὰς μορφάς, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς λελογισμένης συμβολικῆς καὶ ἀλληγορικῆς μεθόδου, ποὺ ἀποφεύγοντας μερικὰς ἐξεζητημένους ἐρμηνεῖας ἀλληγοριστῶν ἰδίως τοῦ Μεσαίωνα ἐπισημαίνει τοὺς συμβολισμοὺς τῶν αἰσθητῶν καὶ ἐποπτικῶν στοιχείων τῆς Λατρείας, ποὺ αἰσθητοποιοῦν ἀντικειμενικῶς ὑφιστάμενες ρεαλιστικὰς πνευματικὰς καταστάσεις. Ἐπὶ πλέον στὸ ἔργο τοῦ κ. Σκαλτοῦ εἶναι ἐκδηλῆ ἡ ἀξιέπαινη προσπάθεια τόσο πρὸς ἐπισήμανσιν τῶν τρόπων ποιμαντικῆς ἀξιοποιήσεως τῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν ἔχουν γιὰ τὸ ἔργο τῆς λειτουργικῆς μορφώσεως καὶ ἀγωγῆς οἱ ἐκάστοτε μελετώμενες λειτουργικὰς μορφές, ὅσον πρὸς καθορισμὸν τῆς δεοντολογίας καὶ τῆς διαδικασίας τῆς ἀνανεώσεως λατρευτικῶν μορφῶν μέσα στὰ πλαίσια τῆς ὀρθοδόξου λειτουργικῆς παραδόσεως κατὰ

τρόπον, ποὺ θὰ ἐξασφαλίζη τὴν ἀποφυγὴ τοῦ κινδύνου σκανδαλισμῶν καὶ σχισματικῶν ἀντιπαραθέσεων, οἱ ὁποῖες θὰ διαταράσσουν τὴν ἐκκλησιαστικὴ συνοχὴ, ἐνότητα καὶ εἰρήνη.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πόνημα τοῦ κ. Σκαλτοῦ, ποὺ ἔχει προστεθῆ σὲ ἄλλες ἀξιολογες λειτουργικῆς μελέτης του, ἐγγυᾶται τὴν περαιτέρω ἐπιτυχὴ ἐνασχόλησί του στὸν τομέα τῶν Λειτουργικῶν σπουδῶν στὴν Ἑλλάδα, οἱ ὁποῖες συντελοῦν στὴν ἀνάδειξι καὶ προβολῇ σπουδαιότητος ἐκφάνσεως τῆς ἑλληνορθοδόξου πνευματικῆς κληρονομίᾶς μας.

Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ κ. Σκαλτοῦ ἐντάχθηκε στὴν «*Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη*» τῶν ἀξιεπαίνων ἐξαιρέτων Ἐκδόσεων τοῦ κ. Π. Πουρνάρα (Θεσσαλονίκη), ὁ ὁποῖος εἶναι θεολόγος καὶ ὑπῆρξε φοιτητῆς τοῦ ὑπογραφομένου, ὅταν αὐτὸς ὑπηρετοῦσε ὡς Καθηγητῆς στὴν ἀκτινοβόλο Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Συμπρωτεύουσας. Ἡ ὅλη ἐκδοσις εἶναι καλαίσθητη καὶ κοσμεῖται μὲ ἐξώφυλλον, τὸ ὁποῖο ἐπιμελήθηκε ἡ κ. Γλυκερία Μ. Χατζούλη. Ἡ ὠραιότητα ἐγχρωμῆ εἰκῶν τοῦ ἐξωφύλλου παρουσιάζει τὸν Γάμο στὴν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας (λεπτομέρειαν ἀπὸ τὸ Καθολικὸ τῆς Ἱ. Μονῆς Ντέτσανι – Μέσα 14ου αἰῶνος).

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Evangélos Moutsopoulos, Membre de l' Académie d' Athènes, *Philosophie de la culture grecque*, Centre de recherche sur la philosophie grecque, Académie d' Athènes, 1998, 24X16 cm.

Τὸ ὡς ἄνω ἐκ 416 σελίδων ὀγκῶδες ἔργον, –τὸ ὁποῖον ἐπὶ ἀρίστου χάρτου σὲ καλαίσθητη ἐκδοσι δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸ Κέντρο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ποὺ ἐρευνᾷ τὴν Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία–, προήλθεν ἐκ τοῦ καλάμου τοῦ πρ. Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Εὐαγγέλου Μουτσοπούλου. Ὁ φιλόσοφος καὶ ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας κ. Εὐ. Μουτσόπουλος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐπίσης γνωστὸς ὡς συνθέτης καὶ μουσικολόγος, ἔχει τιμηθῆ ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Ἀκαδημία μὲ τὸ βραβεῖο μεγάλης ἀξίας (Grand Prix) γιὰ τὴ συμβολὴ του στὴν ἀκτινοβολία τῆς γαλλικῆς γλώσσας, ἔχει ἀνακηρυχθῆ πολλὰ φορὰς Ἐπίτιμος Διδάκτωρ καὶ εἶναι μέλος πολλῶν διεθνῶν Φιλοσοφικῶν Ἐταιρειῶν καὶ Ἐπιστημονικῶν Ἀκαδημιῶν, ὡς καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν. Ἰδιαίτερος εἶναι γνωστὰ τὰ δημοσιεύματά του, ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἔννοια τοῦ «*καίρῳ*» καὶ στὴν ἀνανέωσι δύο φιλοσοφικῶν κλάδων, δηλ. ἀφ' ἐνὸς τῆς Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης (γενικῶς καὶ τῆς Μουσικῆς ἰδιαίτερος) καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, ὡς διεπιστημονικοῦ ἀξιολογικοῦ κλάδου, ὁ ὁποῖος, ἀξιοποιώντας τὰ δεδομένα τῆς Ἱστορίας τῶν ιδεῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, προχωρεῖ σὲ φιλοσοφικὰ συνθέσεις, ποὺ συναρτῶνται καὶ πρὸς τὴ σφαῖρα τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας.

Τὰ εἰδοποιὰ γνωρίσματα τοῦ ἔργου καὶ τῆς προσφορᾶς τοῦ κ. Μουτσοπούλου εἶναι ἐκδηλα καὶ στὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον του, τὸ ὁποῖο, ἀναφερόμενο στὴ «*Φιλοσοφία τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ*» (Philosophie de la culture

gresque), ἀποτελεῖ ὀργανικὴ σύνθεσι στοιχείων τῆς πολυπύχου ἱστοριοφιλοσοφικῆς ἐρευνῆς καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Εὐ. Μουτσοπούλου, τὰ ὁποῖα περιέχονται σὲ 50 περίπου κείμενά του, τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς ἐγράφησαν καὶ δημοσιεύθηκαν στὴν Γαλλικὴ γλῶσσα καὶ βρῖσκονται διασκορπισμένα καὶ δυσπρόσιτα σὲ διάφορα περιοδικά, Πρακτικὰ Φιλοσοφικῶν Συνεδρίων καὶ ἄλλα συλλογικὰ ἔργα. Τὰ περιεχόμενα τῶν κειμένων αὐτῶν, ποῦ ταξινομήθηκαν σὲ ὀργανικὲς ἐνότητες μέσα στὸν τόμο, στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται ἡ παροῦσα βιβλιοκρισία, καλύπτουν μακροχρόνια περίοδο ἐρευνῶν καὶ συμπληρώνουν αὐτοτελῆ ἔργα τοῦ συγγραφέως, ποῦ ἐπίσης δημοσιεύθηκαν στὴν Γαλλικὴ γλῶσσα καὶ διαφωτίζουν πτυχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἡ ὁποία στὶς οὐσιώδεις κεντρικὲς κατευθύνσεις τῆς διακρίνεται γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ τὴ συνέχειά της. Δειγματοληπτικῶς μερικὰ ἐκ τῶν αὐτοτελῶν αὐτῶν ἔργων εἶναι τὰ ἑξῆς: *La musique dans l'oeuvre de Platon*, Paris, 1959, ²1989 – *La philosophie de la musique dans la dramaturgie antique, Formation et structure*, Athènes, Hermès 1975 – *La critique de platonisme chez Bergson*, Paris, Vrin, 1980, ²1997 – *Le problème de l'imaginaire chez Plotin*, Paris, Vrin, 1980, – *Les structures de l'imaginaire dans la philosophie de Proclus*, Paris, Les Belles Lettres, 1985 – *Parcours de Proclus*, Athènes 1994. Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ σ., τὸ περιεχόμενο τοῦ τόμου κατοπτρίζει μερικὲς πτυχὲς τῆς ἐρευνητικῆς δραστηριότητος τοῦ Κέντρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ποῦ ἐρευνᾷ τὴν Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία.

Τὰ ἐπὶ μέρος περιεχόμενα τοῦ τόμου εἶναι εὐσυνόπτως τὰ ἑξῆς: Μετὰ τὴν Εἰσαγωγή (Introduction) (σσ. 13-24), ἡ ὁποία μὲ Προλεγόμενα στὴ Φιλοσοφία τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ προσδιορίζει τὸν εἰδοποιὸ σκοπὸ καὶ τὴ μεθοδολογία τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ κλάδου, ἀκολουθεῖ τὸ Πρῶτο μέρος (σσ. 25-66) ὑπὸ τὸν τίτλο «*Πρὸ τοῦ Πλάτωνος (Avant Platon)*». Στὸ μέρος αὐτὸ γίνεται πολυκλαδικὴ προσέγγισις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς θρησκείας· προβάλλονται οἱ ἱστορικὲς, θρησκευτικὲς καὶ πολιτικὲς διαστάσεις τῆς ἑλληνικῆς πόλεως· ἐξαιρέται ἡ σχετικὴ πρὸς τὸ κεντρικὸ θέμα τοῦ τόμου διδασκαλία τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ προβάλλεται τὸ κατὰ τὸν Αἰσχύλον «*μουσικὸ σύμπαν τῶν γυναικῶν*», οἱ ὁποῖες ἀναπτύσσουν μουσικὴν δραστηριότητα μέσα σ' ἓνα μαγικο-θρησκευτικὸ continuum.

Τὸ Δεύτερο μέρος (σσ. 67-150), ὑπὸ τὸν τίτλο «*Ὁ Πλατωνισμὸς (Le Platonisme)*», ἐπισημαίνει πτυχὲς τῆς Πλατωνικῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ὑποκειμενικῆς καὶ τῆς διυποκειμενικῆς «*πίστεως*» (croynance subjective, croynance intersubjective), ἡ ὁποία διακρίνεται ὡς κάτι διαφοροτικὸν ἀπὸ τὴν «*δόξαν*» (= γνώμη), τὴν «*μάθησιν*» καὶ τὴν «*ἐπιστήμην*»· περὶ τοῦ διαλεκτικοῦ χαρακτῆρος τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου· περὶ τῆς μουσικῆς, τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς σοφιστικῆς· περὶ τῆς κοσμολογικῆς, ἐπιστημολογικῆς καὶ πολιτικῆς βίας (violence) καὶ περὶ τῆς ἀξιολογικῆς διαστάσεως τῆς ὄντολογίας.

Τὸ Τρίτο μέρος (σσ. 151-198), ὑπὸ τὸν τίτλο «*Ὁ Ἀριστοτελισμὸς (L' Aristotelisme)*», παρουσιάζει τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ πτυχὲς τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, ποῦ συναρτῶνται πρὸς τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ,

ὡς λ.χ. τὸ ἀριστοτελικὸ «*συμπόσιον*»· τὴν προβολὴ τῆς στάσεως ἀπέναντι στὸν ἐξερχόμενον ἀπὸ τὰ γήινα πλαίσια κοσμικὸν χῶρον· τὴν ιδέαν τῆς ὄντολογικῆς «*μεσότητος*»· τὶς συνιστώσες τοῦ μουσικοῦ, ἠθικοῦ καὶ πολιτικοῦ στοχασμοῦ καὶ τὶς ἔννοιες τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Τὸ Τέταρτο μέρος (σσ. 199-236), ὑπὸ τὸν τίτλο «*Μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη (Après Aristote)*», ἀναφέρεται στὸ ζήτημα τῆς πηγῆς τῆς πλάνης· στὴν κατὰ τὸν Ἐπίκουρον «*τέχνην τῆς ζωῆς*»· στὴν ἔννοια τοῦ «*καιροῦ*»· στὴν ἀναζητήσει τῶν πρωταρχικῶν πηγῶν τοῦ Στωϊκισμοῦ καὶ στὴ διδασκαλία τοῦ Ζήνωνος περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πόλεων.

Τὸ Πέμπτο μέρος (σσ. 237-280), ὑπὸ τὸν τίτλο «*Ἡ πλατωνικὴ κληρονομία (L' héritage platonicien)*», ἐξετάζει τὴν φιλοσοφικὴ ἀφετηρία τοῦ περὶ τοῦ σύμπαντος μοντέλου τοῦ Ἀριστάρχου· τὸ πλατωνικὸ μοντέλο τοῦ ὄντολογικοῦ συστήματος κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Πλωτίνου· τὶς πλατωνικὲς καὶ ἀριστοτελικὲς ἐκδράσεις στὴ φιλοσοφικὴ καὶ θεολογικὴ διδασκαλία τοῦ Πρόκλου καὶ τὴν καταλυτικὴ λειτουργία τῆς ἐννοίας τοῦ «*ἐξαιφνης*», ποῦ προβάλλεται ἀπὸ τὸν ΨΔιονύσιο Ἀρεοπαγίτη.

Τὸ Ἑκτο μέρος (σσ. 281-354), ὑπὸ τὸν τίτλο «*Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀναθεωρημένοι (Platon et Aristote reconsidérés)*», ἐξετάζει τὶς σχέσεις τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας· τὶς συναρτήσεις Βυζαντίου καὶ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ· τὶς «*ἐλεύθερες τέχνες*» (arts libéraux), δηλαδὴ τὴν «*τρίβιβλον*», (Trivium) καὶ τὴν «*τετράβιβλον*» (Quadrivium), ὡς καὶ τὸν φιλοσοφικὸ στοχασμὸ στὸ Βυζάντιο· τὴ διδασκαλία τοῦ Ψελλοῦ περὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς φαντασίας· τὸν ἐξελληνισμὸ τοῦ Θωμισμοῦ κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα· τὶς ἀριστοτελικὲς ἐπιδράσεις στὶς μεταφράσεις τῶν ἔργων τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου ἀπὸ τὸν Δημήτριον Κυδῶνην· τὴν τεχνικὴ τῆς ἀναμορφώσεως τῶν παραθέσεων ἀριστοτελικῶν χωρίων στὸ ἔργο τοῦ Δημητρίου Κυδῶνη· τὴν παρουσία τοῦ Θωμισμοῦ καὶ τοῦ Ἀριστοτελισμοῦ στὸ Βυζάντιο καὶ τὸν πλατωνισμὸ τοῦ Michele Federico Sciacca.

Τὸ Ἑβδομο μέρος (σσ. 355-383), ὑπὸ τὸν τίτλο «*Μοντέρνες ἐκτιμήσεις (Appréciations modernes)*», ἀφοῦ προβάλλῃ τὴν πρὸς τὴν ἔννοια τοῦ τόπου συνηρημένη ὄντολογικὴ κατηγορία (catégorie spatiale) τῆς ιδέας τοῦ «*pec plus ultra*» καὶ τὴν ιδέα τῆς «*κόκκινης μελιᾶς*» τῶν λαϊκῶν μας θρύλων, παρουσιάζει στὴ συνέχεια τὸν φιλοσοφικὸ ρεαλισμὸ (réalisme philosophique) καὶ τὸν φιλολογικὸ ἰδεαλισμὸ (idéalisme littéraire) μέσα στὴ νεοελληνικὴ σκέψι· τὴν κατὰ τὸν 19' αἰῶνα ἑλληνοκεντρικὴ θεώρησι τῆς ἱστορίας μέσα στὴν σκέψι ἰδίως τῶν Κ. Παπαρηγοπούλου καὶ τοῦ Πέτρου Βραΐλα-Ἀρμένη· τὴ διαλεκτικὴ τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τὴ μέσα στὸ εὐρωπαϊκὸ γίνεσθαι διαιώνισι ἢ ἐπιβίωσι τοῦ ἀναπτυχθέντος στὰ ἑλληνικὰ πολιτιστικὰ πλαίσια δικαίου τῆς πόλεως.

Τὰ Ἐπιλεγόμενα (Epilégomènes) (σσ. 384-398) ὑπενθυμίζουν τὰ ἑλληνικὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ μεσογειακοῦ καὶ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἐνῶ τὸ Παράρτημα (Supplément) (σσ. 399-402) προβάλλει τὶς φαινομενολογικὲς καὶ δεοντολογικὲς διαστάσεις τῆς Φιλοσοφικῆς Ἱστοριολογίας (Historiologie Philosophique) καὶ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας (Philosophie de l' histoire).

Ὁ τόμος κατακλείεται τόσον μὲ Πίνακες παραπομπῶν τῶν χρησιμοποιηθέντων ἀναριθμητῶν χωρίων ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος (σσ. 403-408), τοῦ Ἀριστοτέλους (σσ. 409-411) καὶ τοῦ Πρόκλου (σ. 412), ὅσον καὶ μὲ Κατάλογον τῶν πρώτων 48 δημοσιευμάτων τοῦ σ. (σσ. 413-416), τὰ ὁποῖα ἐνσωματώθηκαν στὶς ἐνότητες τῶν ἑπτὰ μερῶν.

Τὸ πολύπτυχον σύγγραμμα τοῦ κ. Μουτσοπούλου, —στὸ ὁποῖο ὅμως εἶναι ἔκδηλη ἡ ἐπισήμανσις τῆς ἐνότητος τοῦ προσανατολισμοῦ καὶ τῆς συστηματικῆς σκέψεως καὶ δομῆς—, συνθέτει εἰς μίαν ὄργανικὴν ὁλότητα πολλὰς ἐκφάνσεις τῆς Ἱστορίας τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ καὶ προβάλλει τὴν Φιλοσοφία τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ ὡς δέσην ἐπιστημονικῶν ἐπιδιώξεων καὶ ἐπιτευγμάτων, ποὺ ἀποβλέπει ἀφ' ἐνὸς στῆν ἐκτίμησι τοῦ παρελθόντος τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὑπὸ τὴν ὀπτικὴ γωνία τοῦ πραγματοποιουμένου ἀπὸ αὐτὸν ἀξιολογικοῦ σχεδίου (plan axiologique), ἀφ' ἑτέρου στὸν προσδιορισμὸν τῶν ἐπιπτώσεων τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ μέσα στῆν ὁλότητα τῶν σημερινῶν πολιτιστικῶν προσπαθειῶν καὶ τρίτον στῆν ἐπισήμανσι τῶν προϋποθέσεων τῆς ἐπιβιώσεως καὶ ἀνανεώσεώς του.

Ὁ σ. καθιστᾷ σαφές, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς παραμένει οὐσιωδῶς πολιτισμὸς ἀνθρωπιστικὸς καὶ καθ' ἑξοχὴν φιλοσοφικὸς (une culture philosophique par excellence), διότι ὁ ἀξιολογικὸς πλοῦτος του διευκολύνει σὲ μιὰ γνησίᾳ φιλοσοφικῆς προσέγγισί του. Ὅλος ὁ ἀνθρωπισμὸς, ἑλληνικὸς καὶ μὴ, βρίσκεται στὸ κέντρο καὶ στῆν καρδιὰ τῶν ἀνησυχιῶν καὶ ἐπιδιώξεων τῆς καθ' ὅλου Φιλοσοφικῆς Ἀνθρωπολογίας. Ἐξ ἄλλου ὅλος ὁ ὑγιὴς οὐμανισμὸς, ποὺ κατοπτρίζεται μέσα στὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, εἶναι —ἄς τονισθῆ ἰδιαίτερος ἀπὸ τὸν ὑπογραφόμενον— θεοκεντρικὸς καὶ ἀναζητεῖ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Παύλου ἐπισημανθέντα «ἄγνωστον Θεόν» (Πράξ. ιζ' 23). Ὁ οὐμανισμὸς αὐτός, ὅπως τονίζει ὁ κ. Μουτσόπουλος, βλέπει μέσα στὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο τὸ σύμβολο τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως στῆν ὁλότητά της (voit dans la personne humaine le symbole de l'humanité dans sa totalité).

Ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς τοῦ συγγραφέως προωθεῖ τὴν ἀνανέωσι τῆς μελέτης τῶν προβλημάτων τῆς ὅλης Φιλοσοφικῆς Θεωρίας τοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὴν χρησιμοποίησι τῆς σχετικῆς εἰσφορᾶς τῆς «Φαινολογίας» (Phenoméologie) καὶ τοῦ Στρουκτουραλισμοῦ (Structuralisme) ὑπὸ τὸ πρῶτον τῆς συγχρόνου Ἀξιολογίας ἢ Φιλοσοφίας τῶν ἀξιών, ἡ ὁποία ὑποβοηθεῖ νὰ κατανοήσωμεν ὅτι ὁ ὑγιὴς πολιτισμὸς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ πραγμάτωσις καὶ βίωσις τῶν ὑπερατομικῶν ἀνθρωπιστικῶν καὶ πολιτιστικῶν ἀξιών συμφῶνως πρὸς τὴν ὀρθὴ ἑναρμόνισι καὶ ἱεράρχησί τους εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἀναπτύσσεται ἕνας τομεὺς τοῦ πολιτισμοῦ ὑπερτροφικῶς κατὰ νεοπλασματικὸν τρόπον εἰς βάρος τῶν ἄλλων. Ἡ φιλοσοφικὴ αὐτὴ ἀποψις ἀνταποκρίνεται στὸ παιδαγωγικὸν ἰδεῶδες τοῦ W. Jaeger. Τὸ ἰδεῶδες αὐτό, ὡς ὑπενθυμίζει ὁ κ. Μουτσόπουλος, εἶναι «μοντέλο τοῦ πολιτισμοῦ» (modèle de culture).

Ὁ ὅλος τρόπος τῆς πορείας τῆς ἐρεῦνης καὶ τοῦ στοχασμοῦ τοῦ σ. στηρίζεται, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ ἴδιος, στῆν ἄνευ ἱστορικισμοῦ (historicisme) ἀξιοποίησι τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας μὲ χρῆσι ἐνδεικνυομένων μεθόδων, δηλ.

ἀφ' ἑνὸς τῆς συγκριτικῆς (comparative), ἀφ' ἑτέρου τῆς διαλεκτικῆς (dialectique), ποὺ ἀποφεύγει τὴν ἐπιφανειακὴ περιγραφικὴ ἔκθεσι (descriptivisme), τρίτον τῆς δομικῆς (structurale), ἢ ὁποῖα ἐπιτρέπει βαθιεῖς προσεγγίσεις στὴν πεμπτοσύνη καὶ στὰ θεμέλια τῆς θεωρητικῆς δομῆς τῶν μελετωμένων καὶ ἀναλυομένων γεγονότων, ἰδεῶν καὶ θεωριῶν, καὶ τέταρτον τῆς ἐρμηνευτικῆς καὶ ἀξιολογικῆς (herméneutique et axiologique) μεθόδου, ποὺ ὁδηγεῖ σὲ ἐπισημάνσεις ἐσωτερικῶν συναρτήσεων καὶ συνθέσεις, οἱ ὁποῖες εἶναι ἀναγκαῖες σὲ ὁλόκληρο τὸ φιλοσοφεῖν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερὴ ἡ σπουδαιότης τοῦ παρουσιαζομένου ἔργου τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Εὐ. Μουτσοπούλου. Πρόκειται γιὰ ὄριμη σύνθεσι πτυχῶν μακροχρονίου ἐρευνητικοῦ ἔργου καὶ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, ποὺ συντελεῖ ἀφ' ἑνὸς στὴν προώθησι τοῦ ἀριστοτελικοῦ «*θανμάζειν*» καὶ «*ἐξετάζειν*», ἀφ' ἑτέρου στὴν πρωτότυπη παρουσίασι πτυχῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἕως σήμερον, τρίτον στὴν προβολὴ τῆς ἀνθρωπιστικῆς διαστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέταρτον στὴν ὑπόδειξι τῆς ἐντελεχείας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καὶ τοῦ πανανθρωπίνου πολιτισμοῦ.

Οἱ ἀναγνώστες τοῦ περιοδικοῦ «*Θεολογία*» ἰδιαίτερος θὰ προσέξουν καὶ θὰ ἀξιολογήσουν τὰ ὑπὸ τοῦ σ. λεγόμενα γιὰ σημεῖα τῆς διδασκαλίας τοῦ ὁλονὸν καὶ περισσότερον ἀνακαλυπτομένου ΨΔιονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ γιὰ τὶς κατὰ κριτικὸν καὶ ἐκλεκτικὸν τρόπον συναρτήσεις τῆς Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας πρὸς τὸν Πλατωνισμὸ καὶ τὸν Ἀριστοτελισμὸ. Στῆ συνάφεια αὐτῇ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ἐμπλουτισθῇ τὸ ἔργο μὲ σχετικὰς ἐπισημάνσεις μεγάλων Πατέρων (τῶν Καππαδοκῶν, τοῦ Μ. Φωτίου κ.ἄ.).

Ὁ ὑπογραφόμενος εὐχεται νὰ δημοσιευθοῦν καὶ ἄλλα συνθετικὰ ἔργα τοῦ κ. Μουτσοπούλου, στὰ ὁποῖα θὰ ἐνσωματωθοῦν τὰ μνημονευόμενα ἀπὸ αὐτὸν «*πολυάριθμα ἄλλα κείμενα*» (nombreux autres texts), ποὺ προήλθαν ἀπὸ τὸν κάλαμό του καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος δίδει τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ εἶναι τὸ ἀντικείμενον μελλοντικῶν ἐπὶ μέρους δημοσιεύσεων (ils feront l'objet des publications à part). Ἐπίσης πρέπει νὰ εὐχηθοῦμε, τὰ ἔργα τοῦ κ. Μουτσοπούλου, ποὺ ἔχουν δημοσιευθῇ σὲ Γαλλικὴ γλῶσσα καὶ προβάλλουν στὴ Δύσει πτυχὰς τοῦ ἑλληνικοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, νὰ μεταφραστοῦν καὶ στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Μητροπολίτου Αὐστρίας Μιχαὴλ, *Γερμανὸς Καραβαγγέλης Μητροπολίτης Ἀμασειᾶς καὶ Ἐξαρχὸς Κεντρῶας Εὐρώπης (1924-1935)*.

Ὁ λόγος ποὺ ἄπτεται «*ἀσμένως*» τὴν κρίσιμη καὶ λεπτὴ ἀποστολὴ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, εἶναι γι' αὐτὴν ἡδονὴ θεία. Γίνονται δὲ περιπάτω ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅσα ἢ περίπλοκη καὶ σκληρὴ πραγματικότητά της τῆς ἐπιβάλλει ἐν καιρῷ νὰ ἀποσιωπᾷ. Εἶναι συνηθισμένη νὰ βλέπει νὰ σφραγίζεται στὴν ἱστορία μεταγενέστερα ἢ δικαίωσά της.

Ὁ τόμος τοῦ Μητροπολίτη Αὐστρίας Μιχαὴλ Σταΐκου γιὰ τὸν ἀοίδιμο Ἱεράρχη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Γερμανὸ Καραβαγγέλη, (Γέννηση, Στύψη

Λέσβου 1866 - Θάνατος, Βιέννη 1935), εἶναι συμβολὴ στὴν ἡδονή. Ἦταν δὲ ὄντως «καθῆκον καὶ ὀφειλὴ ταπεινοῦ διαδόχου πρὸς ἐπιφανῆ καὶ γεραρὸν προκατόχον του» (Πρόλογος σ. 21). Ἄλλὰ καὶ ἔτι περαιτέρω. Εἶναι καὶ ὑπόμνηση ἀνεκτέλεστου χρέους πρὸς ἀρμοδίους. Εἶναι καὶ ἀποκατάσταση ἐκ τῶν κόλπων τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας μνήμης ἀξίου ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου μας.

Αἰῶνα ἀκριβῶς μετὰ τὴν εὐθυγράμμιση τοῦ ἀπὸ τὴν Θεία Πρόνοια στὸν «ἐνθουν οὐδὸν» τῶν λυτρωτικῶν πόνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους (Μητροπολίτης Καστορίας 1900), ἡ βίβλος τοῦ Αὐστρίας Μιχαῆλ (Θεσσαλονίκη 1998, Ἐκδοση Ὑπουργείου Μακεδονίας - Θράκης, ἐπὶ Ὑπουργοῦ κ. Φιλίππου Πετσάλνικου), ἐναποτίθεται στὴν κρύπτη τῶν ὀστών του στὴν Καστοριά, δίκην μελωδικοῦ πνευματικοῦ τρισαγίου. Ἄλλὰ κατατίθεται καὶ στὸν ὑπερκείμενο ἀνδριάντα τοῦ σὰν ἀφθαρτο στέφος σὲ ἀφθαρτη μαρτυρία. Ὅλα μιὰ κατάθεση μνήμης στὸ βωμὸ τῆς ἀλήθειας τῆς ἱερῆς ἀποστολῆς τοῦ Οἴκουμενικοῦ Θρόνου. Ἡ δὲ γραφή, φύλλο μυρωμένο μὲ ἀγνὸ συνειδὸς ἀλκιμου Δεσπότη, καὶ ἀφημένο στὸν ἄνεμο γιὰ πληροφόρηση τοῦ κόσμου.

Ἡ θητεία τοῦ Γερμανοῦ Καραβαγγέλη, Ἰεράρχη τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου σὲ ὀριακὲς καμπὲς τῆς ἱστορίας του, εἶναι ἰδιαίτερης σημασίας. Γιατὶ ἀποτυπώνει ἐντονα τὴν προβληματικὴ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Γένους σὲ ἐποχὲς κρίσιμες (τέλη ΙΘ' καὶ ἀρχὲς Κ' αἰ.). Κι ὄχι μόνον στὴ μακεδονικὴ, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀνατολικὴ περιοχὴ τῆς ἔτερης ἐκκλησιαστικῆς ἀποστολῆς του. Γι' αὐτὸ καὶ εὐ ποιῶν ὁ συγγραφέας παρέβη στὸ κείμενό του τὸν περιορισμὸ τοῦ τίτλου τοῦ βιβλίου του, πλατύνοντας τὸ θέμα του σὲ εὐρύτερους χώρους.

Οἱ πάνω ἀπὸ 600 σελίδες τοῦ προσεγμένου βιβλίου τοῦ ἀδελφοῦ εἶναι μιὰ ἀναφορὰ σ' ἓνα ἀπὸ τὰ «συνῆθη θαύματα» αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Τῶν μαρτυρικῶν μεγαλουργιῶν τῆς πρὸς ἐπιβίωση σὲ ὥρες μεγάλων κρίσεων. Τὸ Φανάρι πού τις βιώνει, ἀποφεύγει καὶ νὰ τις ἐξάρει. Δὲν εἶναι τῆς κλίσης του. Εἶναι ὅμως τῆς κλήσης τῶν μετέπειτα. Τῶν «συγκινουμένων καὶ ἐμπνευσμένων» εἰρηνιστῶν καὶ εἰρηνευτῶν του, ὅπως ὁ Αὐστρίας Μιχαῆλ, πού ἐρχεται νὰ μᾶς ὑπομνήσει κάτι. Τὴν ἀφανῆ καὶ δημιουργικὴ ταραχὴ τοῦ πρώτου προβόλου τῆς Ὁρθοδοξίας, τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Γένους, σὲ ἐποχὲς πού δάκρυζε στὰ πέρασμα τοῦ χρέους του, ἀγωνιώντας γιὰ τὴ συγκράτηση καὶ ἐφαρμογὴ τῶν ιδεωδῶν του.

Εἴμαστε κάτοχοι μιᾶς μελέτης ἐπιστημονικῆς. Μιᾶς διδακτορικῆς διατριβῆς πού ἀποσκοπεῖ στὴν προβολὴ μιᾶς ἱεραρχικῆς φυσιογνωμίας πού τὸ ἔργο της γιὰ νὰ κατοχυρωθεῖ καὶ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸ καὶ νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ σῆμα, περιθροινῶνεται καὶ ἀπὸ τὴν ὑπόμνηση τοῦ κανόνα τῆς τάξεως καὶ τῆς πράξεως τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὡθεῖται στυὸς κόλπους τῆς διοικητικῆς καὶ δικαιοδοτικῆς ἀρχῆς τοῦ Φαναρίου. Καὶ ὄχι μόνον. Συσχετίζεται μὲ τὸ πνεῦμα τῆς μαρτυρίας τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ μὲ τὸ κατεστημένο τῆς μυστικῆς θυσίας της. Τιμᾶται μὲ τὴν παράθεση τῆς μνήμης τοῦ ἀνεπιπτώτου δράματος τῶν ἱερωμένων τῆς μυστηριώδους Ἀνατολῆς. Καὶ σχηματίζει τὴν

εἰκόνα ἐκείνων πὺδ ἡ πικρία τους γιὰ τὴν ἄγνοια καὶ τὴν ἀδιαφορία τῶν ἀδωῶν, τοὺς ἀκολουθεῖ μέχρι τοῦ τάφου.

Τὸ Φανάρι ἀνέδειξε πολλὰς ἡγετικὰς μορφάς. Ἱεράρχες μὲ πλούσια διοικητικὴ ἱκανότητα. Μὲ ἐπαινετὴ δραστηριότητα. Μὲ θάρρος καὶ αὐταπάρηση πρὸ τῶν ποικίλων βωμῶν τοῦ Γένους. Καὶ μὲ αὐτοθυσία πὺδ συγκινεῖ καὶ παραδειγματίζει. Ὅπως τοῦ ἀειλογίας ἄξιου Ἱεράρχη Γερμανοῦ Καραβαγγέλη. Εἴτε πρόκειται γιὰ τὸν Μητροπολίτη Καστορίας (1900-1908), εἴτε γιὰ τὸν Μητροπολίτη Ἀμασειάς (1908-1922), εἴτε γιὰ τὸν Μητροπολίτη Ἰωαννίνων (1923-1924), εἴτε τὸν Μητροπολίτη Ἀμασειάς ὡς Ἐξαρχο Κεντρῶας Εὐρώπης. Καὶ σεμνύεται γι' αὐτό. Ἀλλὰ καὶ μεγαλύνεται, ὅταν σιωπᾶ πρὸ τῆς ἀνάγκης νὰ κρατήσει μυστικὸ τὸ δάκρυ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς θυσίας του.

Ἔθος τῆς ρασοφορεμένης καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς ἡ ἀποσιώπηση πολλῶν ἐξαρέτων πράξεων. Ἀκόμα καὶ ἐκτάκτων γεγονότων, ἂν αὐτὸ ἐπιβάλλει ἡ ἀνάγκη. Τὸ κάνει καὶ ὁ σημερινὸς Προκαθήμενος τῆς Ὁρθοδοξίας ἀναφερόμενος σὺδ παρὸν ἔργο τοῦ Αὐστρίας Μιχαήλ. Μὲ λίγα μόνον, ἀλλὰ πολὺ εὐλάλα λουλοῦδια πλησιάζει τὸν τάφο τοῦ «ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ περιουσίου αὐτῆς λαοῦ καὶ τοῦ Γένους ἀναλωθέντος» ἐπιφανοῦς Ἀρχιερέως Ἀμασειάς Γερμανοῦ Καραβαγγέλη. Ἀρκοῦν γιὰ τοὺς χρισμένους τιμητικὰ ἀπὸ τὴν ἱστορία. Ἔστω καὶ μὲ τίς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες τους, ὅπως ἡ ἀνάμιξη τοῦ Γερμανοῦ στὴν Πατριαρχικὴ ἐκλογή Μελετίου τοῦ Δ'.

Μόνον ἓνας Ἱεράρχης τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπως ὁ Αὐστρίας Μιχαήλ Σταΐκος, γαλουχημένος κοντὰ σὲ γέροντα μὲ αἰσθήματα ἀφοσιώσεως γιὰ τὸν Πανίερο Θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν αἰοῖδιμο Μητροπολίτη Αὐστρίας Χρυσόστομο Τσίτερ, θὰ μποροῦσε νὰ συλλάβει τὴν ἰδέα ἀποδόσεως τιμῆς στὸν μακαριστὸ Γερμανὸ Καραβαγγέλη. Θὰ μποροῦσε νὰ ἀναδειχθεῖ ὁ ἐλκόμενος ἀπὸ τὴ μορφή καὶ τὸ ἔργο του. Καὶ μόνον ἓνας σημερινὸς Ἱεράρχης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας σπαργανωμένος μὲ τὸν ὑπάντα τῆς δημιουργικῆς σιωπῆς τῆς, θὰ μποροῦσε νὰ ὀσφρανθεῖ τὴν εὐωδία σαράντα ἐτῶν (1896-1935) ἐνζήλης ἀρχιερατικῆς διακονίας τοῦ Ἱεράρχου. Καὶ νὰ καλέσει τὴν Ὁρθοδοξία νὰ δράμει εἰς ὁσμήν μύρου ἐκ Φαναρίου. Καὶ νὰ σχηματίσει τὴν εἰκόνα τῆς δεσποτείας Κυρίου, ὅπου οἱ ἐπίγειοι δεσπότες γνωρίζουν νὰ θυσιάζονται καὶ νὰ περιθωριοποιοῦνται χάριν τοῦ Οὐρανοῦ.

† Ὁ Πέργης ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ

Χρήστου Κ. Καρακόλη, *Ἡ θεολογικὴ σημασία τῶν θαυμάτων σὺδ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιο*, Ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 614.

Ἀνέγνωσα μετὰ προσοχῆς τὴν ὡς ἄνω ὀγκώδη διατριβὴν τοῦ Λέκτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Χ. Καρακόλη καὶ διεπίστωσα, ὅτι πρόκειται περὶ ἀξιολόγου ἐπιστημονικοῦ συγγράμματος. Ὁ σ. ἀσχολεῖται ἐν αὐτῷ περὶ τὴν διερεύνησιν τῆς θεολογικῆς σημασίας τῶν διηγήσεων τῶν ἐν τῷ Δ' εὐαγγελίῳ θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ, ἐπιδιώκων οὕτω νὰ

προβάλλη καὶ τοῦ ὄλου εὐαγγελίου τούτου τὸν θεολογικὸν προσανατολισμόν. Πρὸς τοῦτο προβαίνει εἰς φιλολογικὴν ἀνάλυσιν τῶν σχετικῶν κειμένων, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν του καὶ τὴν πατερικὴν ἐρμηνευτικὴν παράδοσιν. Ἡ διατριβὴ ἀπαρτίζεται ἐξ ἑνὸς πρώτου Μέρους, Εἰσαγωγικοῦ (σελ. 11-92), ἐκ δύο κυρίων Μερῶν, τοῦ Ἐρμηνευτικοῦ (σελ. 93-309) καὶ τοῦ Συστηματικοῦ (σελ. 311-561) καὶ ἐκ τῶν Ἐπιλογικῶν (σελ. 562-574). Προηγουμένως παρατίθεται σύντομος Πρόλογος μὲ ἐνημερωτικὰ στοιχεῖα, ἀφορῶντα εἰς τὴν φύσιν τῆς διεξαχθείσης ἐρεῦνης (σελ. 9-10).

Εἰς τὸ πρῶτον Μέρος ὁ κ. Καρακόλης ἀναφέρεται εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐργασίας του καὶ εἰς τὴν ἐρευνητικὴν μέθοδον τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ, παρουσιάζων ἐπιτυχῶς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἐν λόγῳ διηγήσεων καὶ δὴ τὴν τε πατερικὴν καὶ τὴν νεωτέραν καὶ κυρίως τὴν σύγχρονον. Οὕτω κατατοπίζει τὸν ἀναγνώστην ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος τῆς σχετικῆς ἐρμηνείας, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἐπὶ τῆς πορείας τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, περὶ τῆς ὁποίας, σημειωτέον, ἐπισημαίνει, ὅτι δὲν ἔχουν ἀποκρυσταλλωθῆ, οὕτως εἰπεῖν, αἱ ἀπόψεις τῆς ἐπὶ τοῦ ἐρευνημένου θέματος. Ἐπισκοπῶν τὴν πατερικὴν ἐρμηνείαν, περιορίζεται εἰς τοὺς ὀρθοδόξους πατέρας καὶ συγγραφεῖς τῶν δέκα πρώτων αἰῶνων, τῶν ὁποίων ὀρθῶς ἐκτιμᾷ τὴν ἐξηγητικὴν σπουδαιότητα.

Εἰς τὸ δευτέρον Μέρος ὁ σ. ἐρευνᾷ ἐμπεριστατωμένως τὰς ἐπτὰ διηγήσεις τοῦ Ἰωάννου περὶ τῶν ἰσαριθμῶν θαυμάτων, ἀναδεικνύων τὴν θεολογικὴν σημασίαν αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἐρμηνείαν ἐκάστης τῶν ἐπὶ μέρους διηγήσεων, παραθέτει ἐπίλογον καὶ συνάγει ἐνδιαφέροντα θεολογικὰ συμπεράσματα. Ἴσως θὰ ἀνέμενέ τις νὰ ἀναφερθῆ ὁ σ. καὶ εἰς τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν διηγήσεων περὶ τῶν ὡς ἄνω θαυμάτων, ἀντιμετωπίζων τοὺς ὀρθολογίζοντας ἱστορικοκριτικὸς τῆς Καινῆς Διαθήκης, οἵτινες θεωροῦν τὰ θαύματα ὡς μύθους. Τοῦτο, ὅμως, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν λόγῳ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως τῆς διατριβῆς, ἢ ὁποία, ἄλλως τε, ἔχει ἄλλο ἐρευνητικὸν ἀντικείμενον.

Τὸ τρίτον Μέρος ἀφιεροῦται εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τῶν θεολογικῶν δεδομένων, τὰ ὁποία ἔχουν προκύψει ἐκ τῆς εἰς τὸ προηγούμενον Μέρος γενομένης ἐρεῦνης, προβαλλομένου διὰ μακρῶν καὶ μετ' ἐμβριθείας τοῦ χριστολογικοῦ καὶ τοῦ σωτηριολογικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ Ἰωάννου. Καὶ ἐν ἀρχῇ διερευνᾷ ὁ σ. συστηματικῶς τὰς ἐμμέσους ἀναφορὰς τοῦ εὐαγγελιστοῦ εἰς τὰς παλαιοδιαθηκικὰς προσωπικότητας Μωϋσῆν, Ἥλιον καὶ Ἐλισαῖον, θέλων νὰ ἀποσαφηνίσῃ τὴν ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως σημασίαν τῶν θαυμάτων διὰ τὸν Ἰωάννην, ἀπορρίπτει δὲ ὁπωσδήποτε τὴν συσχέτισιν τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὰ προμνησθέντα ἱερά πρόσωπα. Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζει τὴν κατὰ τὸ Δ' εὐαγγέλιον ἔννοιαν τῆς θεϊκῆς ζωῆς, τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ὡς δώρου παρεχομένης εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐπιδίδεται εἰς τὴν μελέτην τῆς σχέσεως πίστεως καὶ θαυμάτων.

Εἰς τὰ Ἐπιλογικὰ ἐξετάζει ὁ σ. τὴν θεολογικὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν οἱ ὄροι «σημεῖον» καὶ «ἔργον» εἰς τὸ Δ' εὐαγγέλιον, ἀποβλέπων οὕτως εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν θαυμάτων. Μετὰ δὲ τὰς σχετικὰς ἀποσαφηνίσεις,

ἀναφέρεται εἰς τὴν χριστολογικὴν καὶ τὴν σωτηριολογικὴν σημασίαν τῶν ἐξετασθέντων θαυμάτων καί, διὰ τῆς διαπιστώσεως ὅτι, κατὰ τὸν Ἰωάννην, τὸ θεολογικὸν κέντρον, δι' οὗ κατανοοῦνται καὶ ἐρμηνεύονται τὰ θαύματα εἶναι τὸ γεγονός τοῦ σταυροῦ, κατακλείεται αἰσίως ἢ ὅλη ἐκτενὴς ἐργασία.

Τὸ βιβλίον περιέχει πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν καὶ δὴ 1) Πηγὰς καὶ Πατερικὰ Ἔργα, ὑπερβαίνοντα τὰ ἑκατὸν καὶ 2) Νεωτέρας καὶ Συγχρόνου Μελέτας, κατὰ μεγάλην πλειοψηφίαν ξενογλώσσους καὶ ἀνερχομένας ὑπὲρ τὰς πεντακοσίας περίπου (σελ. 577-600). Περιλαμβάνει ἐπίσης καὶ χρησιμώτατον Πίνακα Βιβλικῶν Χωρίων (σελ. 601-614). Ἡ ἀξία αὐτοῦ διὰ τὴν παρούσαν διατριβὴν εἶναι μεγάλη, διότι βοηθεῖ τὸν μελετητὴν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξιοποίησιν τῶν πολλῶν ἀγιογραφικῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα, κατὰ ἓν σημαντικὸν μέρος, ἀναλύονται ἐνταῦθα ἐρμηνευτικῶς.

Ὁ σ. χρησιμοποιεῖ δόκιμον ὄρολογίαν, ἀρμόζουσαν εἰς σοβαρὸν ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα, ὡς εἶναι τὸ παρὸν, καὶ γλώσσαν γλαφυράν, γιγνομένην εὐχαρίστως ἀποδεκτὴν ἐν γένει. Διὰ τὸ χρησιμοποιοῦμενον λεξιλόγιόν του θὰ εἶχε τις, ἴσως, ὠρισμένας ἐπιφυλάξεις, ἀλλ' εἰς ἐλαχίστας μόνον περιπτώσεις, ὡς π.χ. ἐν σελ. 88 («τὰ θαύματα ἀποσκοποῦν στὸ νὰ ξυπνήσουν τὴν ... πίστη»). Ἐποσιώδη τινὰ καὶ σπανιώτατα ἀβλεπτήματα εἶναι συγγνωστὰ εἰς ἓν ὀγκῶδες βιβλίον. Εἶναι ἐξ ἄλλου χρήσιμον νὰ λεχθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ σ., ἀναφερόμενος εἰς τὴν διήγησιν τοῦ δευτέρου θαύματος, ἐν σελ. 13 παραπέμπει εἰς Ἰωάν. 4,46-53, ἐνῶ ἐν σελ. 119 παραπέμπει εἰς 4,46-54. Διὰ τὸ πέμπτον θαῦμα, ἐν σελ. 13 παραπέμπει εἰς 6,16-23, ἐνῶ ἐν σελ. 182 παραπέμπει εἰς 6,16-21. Παρόμοιον τι συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἕκτον θαῦμα (βλ. σελ. 13,196). Ἐξαιρέσει τῆς περιπτώσεως τοῦ πέμπτου θαύματος, ὅπου ἡ ἀνομοιομορφία πρέπει νὰ ὀφείλεται εἰς ἀβλέπημα, εἰς τὰς δύο ἄλλας περιπτώσεις φαίνεται ὅτι ὁ σ. ἔχει ὑπ' ὄψει τοῦ δύο πηγὰς, διαφόρους μεταξύ των, καὶ ἀντλεῖ ἄλλοτε ἀπὸ τὴν μίαν καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τὴν ἄλλην. Ὅπως δὴποτε, ὅμως, ἡ ἐπιστημονικὴ ἐγκυρότης τῆς σχετικῆς ἐρεῦνης του εἶναι ἀδιαμφισβήτητος, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ ἐκείνην τῆς ὅλης περισπουδάστου ταύτης διατριβῆς.

Πέραν τῶν ἀνωτέρω δέον νὰ ὑπογραμμισθῇ, ὅτι ὁ σ. παρουσιάζει μεγάλην ἀνεσιν κινήσεων εἰς τὸν εὐρύτατον χῶρον τῆς ἐρεῦνης του, ἐγκύψας καὶ εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ταῦτα διαφαίνονται εἰς πλείστα σημεῖα τῆς διατριβῆς, ὡς ἐν σελ. 172, 223, 260 κ.λπ., κυρίως δὲ ἐν σελ. 313-328 καὶ 329-342, ὅπου γίνεται χρῆσις ἐβραϊκῶν ὄρων, συνεξετάζονται δὲ καινοδιαθηκικὰ κείμενα μετὰ παλαιοδιαθηκικῶν καὶ παρατίθεται ἀφθονον ὑλικόν, ἀφορῶν εἰς τὸ περιβάλλον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἐξ ἄλλου, διὰ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκ μέρους του ἱστορικοκριτικῆς καὶ θεολογικῆς προσεγγίσεως τοῦ Δ' εὐαγγελίου, συνέβαλεν οὗτος καὶ δι' ἰδίων δυνάμεων εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἀπαραιτήτων προϋποθέσεων διὰ μίαν σύζευξιν τῆς συγχρόνου βιβλικῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν πατερικὴν ἐρμηνευτικὴν παράδοσιν. Οὕτως, ἡ τοιαύτη διατριβὴ του προκαλεῖ ἀρίστην ἐντύπωσιν, διεκδικούσα τὰ πρωτεῖα μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρτιωτέρων διδακτορικῶν διατριβῶν τῶν

τελευταίων δεκαετιῶν. Καὶ δικαίως θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἶπῃ, ὅτι ἡ βιβλικὴ ἐπιστῆμη ἀποκτᾶ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ κ. Καρακόλη ἕνα νέον ἀξιοπρόσεκτον θεράποντα αὐτῆς, μὲ ἐξαίρετα ἐπιστημονικὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα προοιωνίζονται λαμπρὰν τὴν περαιοτέρω ἀκαδημαϊκὴν του ἐξέλιξιν.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Supplement au Dictionnaire de la Bible, sous la direction de J. Briend et E. Cothenet, volume 12, fascicule 71, Paris 1996, στή-
λαι 1281-1544.

Διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ὡς ἄνω 71ου τεύχους τοῦ ἐν Παρισίοις ἐκδιδομένου Συμπληρώματος (*Supplement*) τοῦ περισπουδάστου ρωμαιοκαθολικοῦ Βιβλικοῦ Λεξικοῦ (*Dictionnaire de la Bible*), ὠλοκληρώθη αἰσίως ὁ ἐπιβλητικὸς 12ος τόμος αὐτοῦ. Τὸ Βιβλικὸν δὲ Λεξικὸν εἶχεν ἀρχίσει ἐκδιδόμενον ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1908, περατωθὲν τῷ 1912, ἐπίσης ἐν Παρισίοις, ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς κληρικοῦ F. Vigouroux, μὲ τὴν συνεργασίαν πολλῶν εἰδικῶν εἰς πέντε ὀγκωδεσάτους τόμους, ὑπὸ τὸν προμνησθέντα τίτλον. Ὡς ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸν ὑπότιτλον αὐτοῦ, τὸ γιγάντιον τοῦτο ἔργον περιεχεῖ ὄλα τὰ ὀνόματα προσώπων, τοποθεσιῶν, φυτῶν καὶ ζώων, τῶν μνημονευομένων εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ὡς ἐπίσης καὶ ὄλα τὰ θεολογικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα σχετίζονται πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐτι δὲ καὶ περιλήψεις συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν συγχρόνων σχολιαστῶν, μετὰ πολλῶν βιβλιογραφικῶν πληροφοριῶν. Τὸ Συμπλήρωμα τοῦ σπουδαίου τούτου Βιβλικοῦ Λεξικοῦ ἤρχισεν ἐκδιδόμενον ἀπὸ τοῦ 1926 ὑπὸ τοῦ L. Pirot καὶ τοῦ A. Robert, ἀμφοτέρων Καθηγητῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἰς τὸ Ρωμαιοκαθολικὸν Ἰνστιτούτον τῶν Παρισίων καὶ συνεχίζεται ὑπὸ τῶν ἐπίσης Καθηγητῶν τοῦ ἰδίου Ἰνστιτούτου J. Briend καὶ E. Cothenet, μετὰ τῆς αὐτῆς ἐμφανοῦς ἐπιτυχίας.

Ὁ ἐν λόγῳ 12ος τόμος τοῦ Συμπληρώματος περιεχεῖ πολυάριθμα ἐπιστημονικὰ θεολογικὰ καὶ βιβλικο-αρχαιολογικά, ἐκτενῆ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, λήμματα, ἀρχῆς γιγνομένης ἀπὸ τοῦ λ. Satan (Σατανᾶς). Τὸ δὲ τελευταῖον τεῦχος (71ον) τοῦ τόμου τούτου περιεχεῖ 11 λήμματα, ἀπὸ Sichem (Συχέμ) ἕως *songe* (ἐνύπνιον). Τὸ λῆμμα Sichem, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ πολυγλωσσώτου Καθηγητοῦ H. Cazelles, παρατίθεται κατὰ τὸ μέγιστον αὐτοῦ μέρος εἰς τὸ προηγούμενον (70όν) τεῦχος, ἐνῶ εἰς τὸ 71ον περιλαμβάνονται ὀλίγα τινά, σχετικῶς πρὸς τὰ περὶ τῆς Συχέμ κείμενα καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς γνωστῆς ταύτης βιβλικῆς πόλεως (στήλ. 1281). Εἰς τὸ ἐν συνεχείᾳ λῆμμα *signe* (σημεῖον) παρατίθεται ὑπὸ μὲν τοῦ Briend ὁ σπόνδυλος περὶ τοῦ παλαιοδιαθητικοῦ του μέρους (στήλ. 1281-1289), ὑπὸ δὲ τοῦ Cothenet ὁ σπόνδυλος περὶ τοῦ καινοδιαθητικοῦ μέρους καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λεξιλογίου (στήλ. 1289-1303), ἐνῶ ὑπὸ τοῦ Y. M. Blanchat γίνεται εὐρύτατος λόγος περὶ τῆς θεολογίας τῶν «σημείων» (βλ. στήλ. 1325-1330).

Τὸ ἐπόμενον λῆμμα Silo, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Briend, ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὰς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἰσραηλιτικῇ πόλει Σηλῶ ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφὰς. Πα-

ραδόξως, ὅμως, τὸ ἀξιόλογον τοῦτο καὶ οὐχὶ μικρᾶς ἐκτάσεως λήμμα (στῆλ. 1330-1341) δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὸν οἰκείον Πίνακα τῶν Περιεχομένων τοῦ 71ου τεύχους. Τὸ ἐν συνεχείᾳ λήμμα Siloé, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ διαπρεποῦς βιβλικοῦ ἀρχαιολόγου E. Puech περιλαμβάνει τὰ τῆς σχετικῆς ἀρχαίας ἐβραϊκῆς καὶ ὀνομαστῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Σιλωάμ, τὸ κείμενον αὐτῆς, διάφορα σχόλια ἐπ' αὐτῶν καὶ πλουσίαν βιβλιογραφίαν (στῆλ. 1341-1352). Μετὰ ταῦτα παρατίθεται ἐν λίαν ἐνδιαφέρον ἀλλὰ βραχὺ λήμμα τοῦ Καθηγητοῦ G. Bienaimé (στῆλ. 1353). Πρόκειται περὶ τινος σχολίου ἐπὶ τοῦ Θ' κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου, ἀναφερομένου εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ. Ἐκ παραδρομῆς, προφανῶς, οὔτε τὸ σπουδαῖον τοῦτο λήμμα ἀναγράφεται εἰς τὸν Πίνακα τῶν Περιεχομένων τοῦ τεύχους.

Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν προκαλεῖ τὸ ἐκτενὲς λήμμα τοῦ J. Le Brun, περὶ τοῦ διασήμου ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου τῶν νεωτέρων χρόνων Richard Simon (1638-1712), ὅστις διεδραμάτισε βασικὸν ρόλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς φιλελευθέρως κριτικῆς ἐπὶ τῆς μωσαϊκῆς Πεντατεύχου, ἀμφισβητήσας καὶ τελικῶς ἀπορρίψας τὴν μωσαϊκότητα πολλῶν μερῶν αὐτῆς. Ἐν αὐτῷ περιέχονται πλείστα βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Simon, ἀνάλυσις τῶν ἐπὶ τῆς ἱεράς Βίβλου ἐνδιαφερουσῶν καὶ ἀξιολόγων μελετῶν του, ἡ κριτικὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐν γένει καὶ εἰδικώτερον ἐπὶ τῆς θεοπνευστίας αὐτῆς (στῆλ. 1353-1383). Αἱ χρησιμώταται παρατηρήσεις τοῦ Le Brun ἐπὶ τοῦ ἐν προκειμένῳ ἔργου τοῦ Simon μαρτυροῦν περὶ τῆς σημαντικῆς ἀξίας αὐτοῦ, ἐπιβεβαιουμένου τούτου καὶ ἐκ τῆς ὀγκώδους ἐπιστημονικῆς βιβλιογραφίας περὶ αὐτοῦ.

Μετὰ ταῦτα παρατίθεται ἐπίσης ἐνδιαφέρον λήμμα τοῦ Briand διὰ τὸ Σινᾶ, τὸ ὄρος τῆς θεοφανείας (Sinaï), περὶ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τοῦ ὁποίου λέγει οὗτος, ὅτι θὰ παραμείνῃ πάντοτε ἐν δυσεπιλυτον πρόβλημα (βλ. στῆλ. 1387). Ἡ ἄποψις αὕτη εὐσταθεῖ, ὅπωςδῆποτε, δεδομένου ὅτι ἡ ἐν λόγῳ θέσις δὲν ὀρίζεται ἐπακριβῶς ὑπὸ τῶν πηγῶν. Ἀκολουθεῖ μείζον λήμμα τοῦ M. Gilbert, ἀναφερόμενον εἰς τὸ βιβλίον τῆς Σοφίας Σειραχ (Σειραχίδης). Ἐν αὐτῷ ἐξετάζονται προβλήματα σχετικὰ πρὸς τὸ κείμενον καὶ τὸν συγγραφέα τοῦ βιβλίου, ὡς ἐπίσης καὶ ἄλλα τινὰ καὶ δὴ καὶ φιλολογικὰ προβλήματα αὐτοῦ καὶ τὸ μήνυμα τοῦ Ben Sira (στῆλ. 1389-1437). Ἐν συνεχείᾳ παρατίθενται δύο, μᾶλλον εὐσύνοπτα, λήμματα ὑπὸ τοῦ G. W. Anderson, περὶ τοῦ William Robertson Smith (1846-1894) καὶ τοῦ Norman Henry Snaith (1898-1982), οἵτινες ὑπῆρξαν ἐπιφανεῖς παλαιοδιαθηκολόγοι ἐρευνηταὶ (στῆλ. 1437-1439).

Τὸ παρουσιασθὲν ἐξαίρετον τεῦχος τοῦ *Supplement au Dictionnaire de la Bible* περατοῦται διὰ τοῦ λήμματος *songe* (ἐνύπνιον), συντεταγμένου ὑπὸ τοῦ J.-M. Husser. Ἐν αὐτῷ ἐξετάζονται ἐκτενῶς καὶ ἐμβριθῶς ὅλα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ ἐνύπνια ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐγγύς Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ (στῆλ. 1439-1544). Διὰ τοῦ σημαντικοῦ τούτου λήμματος κατακλείεται αἰσίως καὶ ὁ 12ος τόμος τοῦ *Supplement*, πλησιάζει δὲ οὕτω πρὸς τὴν ἀποπεράτωσίν του καὶ τὸ ὅλον μνημειῶδες τοῦτο ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα τῆς

Ρωμαιοκαθολικῆς θεολογίας, ἡ ὁποία δικαιούται, ὁμολογουμένως, νὰ σεμνύ-
νεται διὰ τὸ τοιοῦτον ἐπίτευγμα αὐτῆς.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Εὐγενίου Ἀντωνοπούλου, ἐπιμ., *Εὐγένιος Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης*,
Ἵγυαίνουσα Διδασκαλία, Νεάπολις (Κρήτης), 1998, σελίδες 376, Φωτο-
γραφία (154).

Πέτρος Νεκταρίου, Πρόλογος, σελ. 11-1. Εἰσαγωγικά, σελ. 13-15. Μέ-
ρος Α', Λόγοι - Προσφωνήσεις, σελ. 19-79. Μέρος Β', Προσφωνήσεις
κατὰς τὰς χειροτονίας τῶν Ἐπισκόπων τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, σελ. 81-103.
Μέρος Γ', Λόγοι Ἐπικηδεῖοι καὶ Ἐπιμνημόσυνα, σελ. 105-145. Μέρος
Δ', Ἐγκύκλιοι - Εἰσηγήσεις, σελ. 147-179. Μέρος Ε', Δημοσιεύματα καὶ
Λόγοι περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Εὐγενίου, σελ.
181-269. Ἀντὶ Ἐπιλόγου, σελ. 271-272. Ἐγγραφα καὶ Φωτογραφίες, σελ.
273-376. Ἐκδοσις προνοία τοῦ Μητροπολίτου Πέτρος Νεκταρίου.

Ὁ παρὼν καλαίσθητος τόμος, ὁ ἀφιερούμενος εἰς τὸν Κρήτης Εὐγένιον
Ψαλλιδάκη (1912-1978) καὶ ὁ ὁποῖος προήλθεν ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον τοῦ ἀειμνή-
στου ἱεράρχου, περιλαμβάνει, ἐκτὸς τῶν λεπτομερειακῶν καὶ τοῦ πλουσίου
φωτογραφικοῦ ὕλικου, δύο βασικὰ τμήματα: I. Γραπτὰ τοῦ τιμωμένου Ἀρχιε-
πισκόπου, ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτα, καὶ II. Κρίσεις ἄλλων περὶ τοῦ ἰδίου
προσώπου (ὁμοίως).

Κατὰ τὸν ἐκδότην: «Τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, ποὺ περιλαμβά-
νει ἑκατοντάδες ἔγγραφα, ἐπιστολές, λόγους καὶ ὁμιλίες, διαφυλάχθηκε καὶ
συμπληρώθηκε ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπό μας, τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Πέ-
τρος κ. Νεκτάριον, στενὸ συνεργάτη τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου... καὶ
εἶναι στὴν διάθεσιν κάθε ἐνδιαφερομένου ἐρευνητοῦ ποὺ θὰ θελήσει νὰ
προσεγγίσει ἐπιστημονικὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κρήτης Εὐγε-
νίου», σελ. 13-14.

Βιογραφικά: Εὐγένιος (Εὐάγγελος) Ψαλλιδάκης. Γέννησις: τόπος: Βουλι-
σμένη Μαραμβέλλου, Κρήτης. Χρόνος: 11 Σεπτεμβρίου 1912. Ἀπόφοιτος τῆς
Χάλκης τοῦ 1936. Χειροτονία: Διάκονος, 25 Μαρτίου 1935, Χάλκη. Μετονο-
μάζεται εἰς Εὐγένιον. Πρεσβύτερος, 1936, Κρήτη (ἀρχιμανδρίτης). Καθηγητῆς
καὶ πρωτοσύγκελλος Κρήτης (1941). Ἐπίσκοπος Ἀρκαδίας, 1945. Χειροτονία
εἰς ἐπίσκοπον: 20 Ἰανουαρίου 1945 (– 23 Μαΐου 1950). Μητροπολίτης /
Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, 23 Μαΐου 1950 – 7 Φεβρουαρίου 1978, Θάνατος.
Τάφος: Ἡράκλειον, Κρήτης.

Μετὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον (1939-1945) ἀνοίγει μία νέα περίοδος
διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κρήτης. Ὁ δὲ Κρήτης Εὐγένιος συλλαμβάνει καὶ
ἐνσαρκώνει τὸ νόημα / πνεῦμα τῆς νέας ταύτης ἐποχῆς.

Ὁ Κρήτης Εὐγένιος ὑπῆρξε συνετὸς, «ἄξιος καὶ ἐκλεκτὸς ἱεράρχης»
(ΚΠόλεως Βαρθολομαῖος, 1974, σ. 283), συνδεδεμένος ἀρρήκτως μετὰ τῆς
Μητρὸς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Τὰ περιεχόμενα τοῦ τόμου, τὰ γραπτὰ καὶ αἱ φωτογραφία, δίδουν μίαν

εἰκόνα ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ «*Εὐγενίου Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης*». Ἐπὶ πλέον ὅμως ὁ τόμος θὰ ἀποτελέσῃ μίαν πρώτης τάξεως πηγὴν διὰ τὴν μελέτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης καὶ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

PHRONEMA 13 (1998), Annual Review of St. Andrew's Greek Orthodox Theological College, Sydney, Australia, pp. 114, Icons / pictures, maps.

ΦΡΟΝΗΜΑ 13 (1998), Ἐτήσια Ἐκδοσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁρθοδόξου Κολλεγίου τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, Σύδνεϋ, Αὐστραλία, σελίδες 114. Εἰκό-
νες / φωτογραφία, χάρται.

Προηγούμενα σημειώματα τοῦ γράφοντος:

Θεολογία 62 (1991) 407-409· 63 (1992) 875-876· 66 (1995) 845-848· 67 (1996) 185-186, 912-913· 68 (1997) 406-407· 70 (1999) 181-182.

Κληρονομία 23 (1991) 366-373· 29 (1997) 398-399.

Ὁ ἴδιος περίπου ἀριθμὸς σελίδων ὅπως καὶ εἰς τὸν προηγούμενον τόμον 12 (1997).

Αὐστραλίας Στυλιανοῦ, *Πίστις - Μία Δύναμις πέραν τῆς Ἀνθρωπίνης* (Ἀνθρωπίνου;), σελ. 1-15.

Ἐντὶ κυρίου ἄρθρου. Ὁμιλία λεχθεῖσα εἰς τὸ Ζ' Ἐθνικὸν συνέδριον νεολαίας τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας (1998). Τὰ εἰσαγωγικά. Ἡ ἔννοια καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ὄρων: πίστις καὶ ἀνθρώπινοι. Αἱ σχέσεις πίστεως καὶ γνώσεως γενικῶς.

Σταύρου Σ. Φωτίου, *Μανθάνομεν ἀπὸ τὰ παιδιὰ: Ἡ Ζωὴ ὡς Ἐλευθερία καὶ Ἀγάπη*, σελ. 16-26.

Ὁ σκοπὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως πρέπει νὰ εἶναι ἡ διαφύλαξις τοῦ αἰωνίου χαρακτήρος τῆς παιδικῆς ἀθωότητος εἰς τὸν ἄνθρωπον (σ. 16).

Michael Plattig - Regina Baeumer, *Οἱ Πατέρες τῆς Ἐρήμου καὶ ἡ Πνευματικότητα*, σελ. 27-40.

Peter A. L. Hill, *Ἐμποτίζοντες πνευματικότητα εἰς τὸ Πνευματικόν. Ὁ Μπαρ Σαλίμπα - Περὶ τῶν Πνευματικῶν*, σελ. 41- 52.

Φιλίππου Καριατλή, *Ἡ ἔννοια τῆς Ἀναμνήσεως καὶ ἡ Κεντρικὴ Θέσις Αὐτῆς διὰ μίαν ὀρθὴν Κατανόησιν τῆς Θείας Εὐχαριστίας*, σελ. 53-64.

Ἡ Ἀνάμνησις κατὰ τὴν ἰουδαϊκὴν καὶ χριστιανικὴν παράδοσιν. Ἡ Ἀνάμνησις ὑπὸ ἑσχατολογικὴν ἔννοιαν.

Θεμιστοκλέους Α. Ἀδαμοπούλου, (Μοναχοῦ) *Στοιχεῖα περὶ τοῦ πρωῖμου Εὐαγγελισμοῦ τῶν Ἐθνικῶν εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἡ Καισάρεια Παραθαλασσία, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Ρώμη*, σελ. 65-87.

Βιβλιοκρισίαι, ὑπὸ τῶν Pauline Allen καὶ Δημητρίου Ἀθανασοῦ, σελ. 88-96.

Νέα τοῦ Κολλεγίου, σελίδες 97-105. Πρῶτον Αὐσταλιανὸν Συνέδριον ἐπὶ τοῦ Γνωστικισμοῦ. Δημοσία Διάλεξις. Οἱ Νέοι Φοιτηταὶ (τοῦ 1998). Οἱ Ἀπόφοιτοι. Χειροτονία. Φοιτητικὰ Νέα. Ἀναχώρησις – Περισυλλογὴ – Κίνησις τῶν Καθηγητῶν.

Πίνακες τῶν Περιεχομένων τῶν τόμων 1-12 τοῦ Περιοδικοῦ *ΦΡΟΝΗΜΑ*, σελίδες 107-109, ἐξυπηρετικοὶ καὶ διαφωτιστικοὶ διὰ τὸν ἐρευνητὴν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

«*Λαογραφία*» - Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, ἔτος ΛΗ' (38), 1995-1997, Μνήμη Γεωργίου Α. Μέγα, Ἀθήναι 1998, σσ. 434.

Μὲ τὴν εὐθύνην καὶ τὴ γνωστὴ ἐπιμέλεια τοῦ Προέδρου τῆς ΕΛΕ, Καθηγητοῦ κ. Δημ. Σ. Λουκάτου ἐκδόθηκε πρόσφατα καὶ ὁ 38ος τόμος τῆς «*Λαογραφίας*», μὲ πλούσια καὶ ἐνδιαφέροντα, ὅπως πάντα, περιεχόμενα. Ὁ τόμος εἶναι ἀφιερωμένος στὴ μνήμη τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ Γεωργίου Α. Μέγα (1893-1976), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καὶ Διευθυντῆς τῆς «*Λαογραφίας*» (1952-1976), ἀλλὰ καὶ Πρόεδρος τῆς ΕΛΕ (1960-1976). Σελίδες γιὰ νὰ τιμήσουν τὰ εἰκοσάχρονα ἀπὸ τὸ θάνατό του, ἀφιερώνουν στὴ μνήμη του ὁ Πρόεδρος τῆς ΕΛΕ καὶ Διευθυντῆς τῆς «*Λαογραφίας*» κ. Δ. Σ. Λουκάτος «*Πῶς ἐγνώρισα τὸν κ. Γ. Μέγα*» καὶ ὁ Γεν. Γραμματεὺς τῆς ΕΛΕ Καθηγητῆς κ. Μ. Γ. Μερακλῆς, «*Μετὰ εἰκοσιν ἔτη...*».

Μετὰ τὶς ἀφιερωματικὰς σελίδες ἀκολουθοῦν Β', «*Μελέτες καὶ ἔρευνες*» (τῶν Δημ. Σ. Λουκάτου, Στεφ. Δ. Ἥμελου, Μ. Dragoumis, Μ. Ἀλεξιάδη, Β. Πούχνης καὶ Dem. Loukatos), Γ', «*Μελέτες ἀπὸ Μετάφραση*» (δύο κριτικὰς μελέτες), Δ', «*Σύμμεικτα*» (Δ. Σ. Λουκάτου, Γ. Ι. Θανόπουλου, Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, Θ. Π. Κωστάκη καὶ Ν. Ψιλᾶκη), Ε', «*Βιβλιοκρισίαι συγγραφέων, περιοδικῶν καὶ τόμων*» (ὑπὸ διαφόρων), ΣΤ', «*Σύγχρονα λαογραφικά*», Ζ', «*Λαογραφικὴ Βιβλιογραφία*» (1994-1997), καταγραφὴ Βγ. Βαρθολομαίου, Κριτ. Σημειώματα Δημ. Σ. Λουκάτου, Η', «*Χρονικά*», Θ', «*Παραρτηματικὸ συμπλήρωμα λαϊκῆς Ἀρχιτεκτονικῆς*», Ι', «*Πεπραγμένα καὶ κατευθύνσεις τῆς ΕΛΕ (1995-1997)*», ΙΑ', «*Νεκρολογίαι καὶ λαογραφικὰ πένθη*».

Κάποιος ἀπὸ τοὺς πολιτιστικοὺς φορεῖς ἢ τοὺς ἑκατομμυριοῦχους μας (ἐδῶ ἢ στὴν ἀλλοδαπήν), πρέπει νὰ προσέξει καὶ ν' ἀπαντήσῃ ἀρμοδίως σὲ ὅσα, μὲ πόνον ἀλλὰ καὶ πολλὴ σύννεση γράφει στὴν «*Ἐκθεση Πεπραγμένων*» (σελ. 386) ὁ Πρόεδρος τῆς ΕΛΕ, Καθηγ. κ. Λουκάτος: «... *Εἶναι στενόχωροι (πνιγηροὶ) οἱ χώροι τῶν Γραφείων μας, καὶ γιὰ τοὺς ἐπισκέπτες καὶ γιὰ τὰ βιβλία, ἀλλὰ ἰδιαίτερα μᾶς προβληματίζει ἡ ἐναποθήκευσις τῶν ἐκδόσεών μας, καὶ πάντα συζητοῦμε, στίς Συνεδρίες τοῦ Δ.Σ., τὸ θέμα αὐτὸ χωρὶς ἀποτελεσμα. Αὐτὸ ἄλλωστε μᾶς ἐμποδίζει νὰ προβαίνουμε καὶ σὲ ἀνατυπώσεις ἐξαντλημένων τόμων τῆς «*Λαογραφίας*», ἀφοῦ σκεφτόμαστε τὸν χώρο τους. Καὶ στὸ μεταξὺ, ὄλο καὶ ἀκριβαίνει τὸ ἐνοίκιο τῆς ἀκατάλληλης καὶ ἐπικίνδυν-*

νης στὸ κατέβασμα Ἀποθήκης, ποὺ ἀπὸ χρόνια ἔχουμε στὴν ὁδὸ Ἀραχώβης».

Παρ' ὅλον ὅτι εὐχόμεσθε νὰ βρεθεῖ γρήγορα γενναυιδῶρος χορηγός, θὰ θυμίσουμε στὸν πολυαγαπητὸ κ. Πρόεδρο, πῶς οἱ διάφορες «στενότητες» χαρακτηρίζουν, ἂν δὲν εὐνοοῦν κίόλας, τὴν καλλιέργεια τῶν πνευματικῶν τάλαντων! «Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με»!

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

«Θεολογία» *Εὐρετήριο*ν ΤΟΜΩΝ Α' (1923) - Ε' (1989), συνταχθὲν ὑπὸ Ἀδαμαντίου Στ. Ἀνεσιτίδου, Ἐν Ἀθήναις 1998, σσ. 502.

Ὁ διαπρεπὴς φιλόλογος, καὶ γνωστὸς ἀπὸ ἓνα πλῆθος ἄλλων βιβλιογραφικῶν μελετῶν καὶ βιβλίων, κ. Ἀδαμ. Στ. Ἀνεσιτίδης ἐτοίμασε, μὲ τὴν ἐγνωσμένη του ἀγάπη πρὸς τὰ θεολογικὰ περιοδικὰ, τὸ σημαντικώτατο τοῦτο, *Εὐρετήριο*ν τῶν πρώτων ἐξήντα τόμων τῆς «Θεολογίας», τὸ ὁποῖο εἶναι σύμβουλος καὶ ὁδηγὸς γιὰ κάθε φιλόλογο ἢ θεολόγο ἐρευνητὴ ποὺ θέλει ν' ἀνατρέξει στὴν ἀποθησαυρισμένη στίς σελίδες του, χρόνια τώρα (ἀπὸ τὸ 1923, ποὺ ἰδρῦθηκε ἡ «Θεολογία»), σειρὰ πρωτοτύπων μελετῶν καὶ ἄρθρων κορυφαίων ἐπιστημόνων (ἐλλήνων καὶ ξένων).

Ἡ μέθοδος ποὺ ἀκολουθεῖ ὁ κ. Ἀνεσιτίδης εἶναι ἴδια μ' ἐκείνη ποὺ χρησιμοποίησε καὶ στὴν «Ἐκκλησία». Παρὰ τὴν κάποια ἔλλειψη ὁμοιογένειας στὴ μακρόχρονη πορεία τοῦ περιοδικοῦ (ταξινόμηση τοῦ ὕλικου, στοιχειοθεσία, σελίδωση, ἐκτύπωση), ὁ κ. Ἀνεσιτίδης προσπάθησε — καὶ νομίζω πῶς τὸ πέτυχε — νὰ ξεπεράσει τὶς δυσκολίες τῆς ὅποιας ἀνομοιογένειας ἢ διαφορᾶς καὶ νὰ ἐναρμονίσει διακριτικὰ ὅλα τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα, σύμφωνα μὲ τὴ γνωστὴ μεθοδολογία του, ὥστε νὰ δώσει ἓνα πολῦτιμο βοήθημα στὸν εἰδικὸ ἐρευνητὴ, τόσον ἄρτιο καὶ εὐχρηστο, ποὺ ἀξίζει τὴν εὐγνωμοσύνη ὅλων μας.

Δὲν χρειάζεται κἂν ν' ἀναφέρουμε, πῶς τὸ νέο, συστηματικὸ, πλήρες καὶ λεπτομερέστατο *Εὐρετήριο*ν δὲν συγκρίνεται μὲ τὶς δυὸ βιβλιογραφικὲς προσπάθειες τοῦ παρελθόντος (Ρουμेलιώτη καὶ Μπόνη). Ἡ διαίρεση τοῦ τόμου σὲ δύο Μέρη (Α', Οἱ πίνακες, σελ. 31-350, Β', Τὰ *Εὐρετήρια*, σελ. 353-502), δίνει στὸ συντάκτη του τὴ δυνατότητα νὰ ἐκθέσει ὅλα τὰ λήμματα στίς ἰδιαίτερες ομάδες-κατηγορίες, καθὼς καὶ τὴν σύνταξη (στοὺς πίνακες), ὅσο γίνεται λεπτομερέστερα: Α', Συγγραφεῖς, Β', Μεταφρασταί, Γ', Κρινόμενοι συγγραφεῖς, καὶ Δ', Ὄνόματα καὶ πράγματα.

Θέλω νὰ κλείσω τὴ σύντομη αὐτὴ παρουσίαση, μὲ μιὰ μικρὴ ἀλλὰ πολὺ σημαντικὴ παράγραφο-κατακλείδα στὸν πρόλογο τοῦ ἔργου, ποὺ ὑπογράφει ὁ Διευθυντὴς τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιοδικῶν Καθηγητὴς κ. Εὐάγγελος Δ. Θεοδώρου: «*Παραδίδοντες σπὴ δημοσιότητα τὸν πρώτο τόμο τοῦ ἐπιπόνου καὶ πολυτίμου ἔργου του (δηλ. τοῦ κ. Ἀνεσιτίδη), ποὺ ἀναφέρεται στοὺς πρώτους ἐξήντα τόμους τῆς «Θεολογίας» (1923 ἕως 1989), ἐκφράζουμε τόσον χάριτες καὶ θεορὰ συγχαρητήρια στὸν κ. Ἀνεσιτίδη, ὅσον καὶ τὴ βαθειὰ χαρὰ καὶ ἱκανοποίησή μας, διότι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος εὐρετηρίασις θὰ συντελέσῃ*

στην καλύτερη μελέτη και ἀξιολόγησι σημαντικῶν θεολογικῶν ρευμάτων τοῦ δύνοντος εἰκοστοῦ εἰδῶνος και στην κατανόηση τῆς δεοντολογίας τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ κατὰ τὸν ἐρχόμενο αἰῶνα» (σελ. 10).

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

M. Manoussacas, *François Scouphos 'Ο Γραμματοφόρος (Le Courier)*, édition critique du recueil de ses lettres, avec Introduction, Commentaire et Répertoires. Académie d' Athènes 1998, pp. 513.

Ἀκάματος ἐργάτης τοῦ πνεύματος ὁ καθηγητῆς και Ἀκαδημαϊκὸς κ. Μ. Μανούσακας δὲν παύει νὰ μᾶς ἐκπλήσσει μὲ τὸν ὄγκο και τὴν ποιότητα τῶν συγγραμμάτων του. Τὸ καινούργιο ἔργο του εἶναι μιὰ «παλιὰ του ἀγάπη»: ὁ Φραγκίσκος Σκούφος, ποῦ τὸ εἶχε ἀρχίσει και ἀρκετὰ προχωρήσει πρὶν 59 ὀλόκληρα χρόνια, ὅταν εἶχε πάει στὸ Παρίσι γιὰ νὰ κάμει τὴ διδακτορική του διατριβὴ στὴ Sorbonne. Τὴν παραμέρισε τότε, πήρε ἄλλο θέμα, ἐπέστρεψε στὴν Ἑλλάδα, ἔγινε Καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Διευθυντῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, ἐξελέγη μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀλλὰ δὲν ξέχασε τὰ παλιὰ χρέη και τὶς παλιὲς ἀγάπες του. Κι' ἔτσι, μὲ τὴ συνεργασία τοῦ κ. Μιχ. Λασιθιωπάτη (τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος ὁ κ. Μιχ. Μανούσακας ὤθησε πρὸς τὴν ἔρευνα τῶν ἔργων τοῦ Σκούφου, και σήμερα διδάσκει στὴ Sorbonne), μᾶς δίνει, μὲ τοῦτο τὸν ὀγκῶδη και ὑποδειγματικὰ ἐκτεταμένο τόμο, ὄχι μονάχα τὶς 152 ἐπιστολές-γράμματα τοῦ Φρ. Σκούφου, ἀλλὰ και μιὰ πλήρη εἰκόνα τοῦ βίου και τοῦ ἔργου του, ποῦ ἐνδιαφέρει φιλολόγους, ἱστορικούς και θεολόγους. Ἀμφιλεγόμενη θεολογικὰ προσωπικότης ὁ Σκούφος (1644-1697) ἀκροζυγιάστηκε μεταξὺ Ὁρθοδόξου και Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὄλοι σχεδὸν οἱ ἀπόφοιτοι τῶν ΡΚαθολικῶν Κολλεγίων τῆς Ἰταλίας, ποῦ δέχονται τὶς «εὐεργετικὲς» μέριμνες και ὑποτροφίες τῶν παπικῶν, μὴ μπορῶντας νὰ σπουδάσουν στὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα. Οἱ ἔρευνες (τοῦ Μ. Μανούσακα, τοῦ Ζ. Τσιρπανλῆ κ.ἄ.) βρῖσκουν ἄγνωστες πλευρὲς τῆς ἱστορίας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, τὶς ὁποῖες σήμερα τὶς ἀντιμετωπίζουμε σχετικὰ ψυχραίμα, ὥστε νὰ βλέπουμε και τὶς πιθανὲς ἀρετὲς τῶν σπουδαστῶν ποῦ εἶχαν ἀρνηθεῖ τὴν Ὁρθοδοξία και ἀφοσιώθηκαν στὴ διακονία τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας. Ἐτσι, πέρα' ἀπὸ τὴν γνωστὴ «*Τέχνη Ρητορικῆς*» τοῦ Σκούφου, σήμερα μποροῦμε —χάρη στοὺς κόπους τοῦ Καθηγητοῦ Μανούσακα—, νὰ ἐκτιμήσουμε τὴν ἑλληνομάθεια και τὴ λογοτεχνικὴ δεινότητα (ἔξοχα εἶναι και τὰ ἐπιγράμματά του), ὅπως μᾶς παρουσιάζονται στὴν τόσο ἐνδιαφέρουσαν ἀλληλογραφία του.

Δὲν χρειάζεται, βέβαια, νὰ ἐπαναλάβουμε πόσο χρήσιμα εἶναι τ' ἀδημοσίευτα γράμματα προσωπικότητων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ποῦ φωτίζουν πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς πνευματικῆς και τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας μας. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἔργου τούτου τοῦ κ. Μανούσακα θὰ βγεῖ σοφότερος, σίγουρα, τελειώνοντας τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Σκούφου και τὰ σχόλια τοῦ σοφοῦ ἐρευνητοῦ. Καὶ ἀπὸ θεολογικῆ-ἐκκλησιαστικῆ πλευρὰ ἡ συνεισφορὰ εἶναι τεράστια. Μερικὰ γράμματα θυμίζουν παλιὲς πατερικὲς σελίδες. Τὸ γράμμα 139 π.χ. πρὸς

κάποιον Ἀρχιεπίσκοπο θυμίζει τὴν αὐστηρότητα τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου Πηλουσιώτη, σὲ μία γλώσσα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας: «Οἱ ἄλλοι σὲ συγκαίρονται διὰ τὴν ἀρχιερατικὴν ἀξίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνέβης, καὶ ἐγὼ σὲ συγκαλαίω, δέσποτά μου πανιερώτατε· διατὶ ἐκεῖνοι βλέπουν μόνο τὴν ἐξωθεν φαντασίαν, ἀμὴ ἐγὼ στοχάζομαι τῆς ποιμαντικῆς ὑπηρεσίας τὸ χρέος. Τοῦτο ἐστοχάσθη καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος καὶ ἄφηκεν εὐθύς τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐφυγεν εἰς τὴν ἔρημον· τοῦτο καὶ ἄλλοι θεόφοβοι καὶ ἀξιέπαινοι ἄνδρες, καὶ, γλήγορα, ἢ ἐκρούφθησαν καὶ τοῦτοι εἰς τὰ σπήλαια, ἢ ἔτρεξαν εἰς τὰ δάση, ἢ καὶ μὲ θεομὰ δάκρυα ἀπόκτησαν ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ κλείσουν πρῶτα τὰ ὄμματα εἰς τὸ φῶς τῆς ζωῆς, παρὰ νὰ ἰδοῦσιν εἰς τὰς χεῖρας ποιμένος ράβδον καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν μίτραν ἀρχιερέως» (σελ. 331-332).

Εἴμαστε πολὺ εὐγνώμονες στὸν καθηγητὴ Μανούσακα καὶ γι' αὐτὸ τὸ ἔργο του, τὸ ὁποῖο σίγουρα θὰ ξυπνήσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν (θεολόγων καὶ φιλολόγων) γι' ἄλλες ἐπὶ μέρους μελέτες πάνω στὰ κείμενα τοῦ Σκούφου καὶ τὰ ἀνακύπτοντα προβλήματα.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Ἄννας Μαραβᾶ-Χατζηνικολάου, *Ὁ ἅγιος Μάμας*, ἔκδ. «Κέντρον Μικρασιατικῶν Σπουδῶν», Ἀθήνα 1995, σελ. 156+25 πίν.

Εἶναι ἀξιέπαινη ὄντως ἡ πρωτοβουλία τοῦ ΚΜΣ, νὰ ἐκδώσει (μὲ τὴν εὐγενικὴ χορηγία τοῦ Ἰδρύματος Α.Γ. Λεβέντη) τὴν σημαντικὴ αὐτὴ μελέτη τῆς κ. Χατζηνικολάου, ποὺ εἶχε πρωτο-ἐκδοθεῖ τὸ 1953 καὶ ἦταν ἀπὸ χρόνια ἐξαντλημένη καὶ δυσεύρετη. Ἄν καὶ ἡ β' αὐτῆ ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου εἶναι φωτομηχανικὴ, ὥστόσο, ἡ σ. συμπλήρωσε καὶ πλούτισε τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν ἀνάγκη προσθηκῶν καὶ βελτιώσεων, μὲ βάση τίς νέες ἐρευνες τῆς σ. ἢ ἄλλων ἐρευνητῶν, ὅπως τονίζει στὸν χρησιμώτατο καὶ κατατοπιστικώτατο πρόλογό του ὁ καθηγητὴς κ. Πασχάλης Μ. Κυτρομηλίδης.

Ἡ σ. μᾶς εἶναι γνωστὴ ὡς βυζαντινολόγος καὶ ἀπὸ ἄλλα μεγάλα ἔργα τῆς· ἰδιαίτερα, ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ ἄρθρα τῆς σὲ ξένα εἰδικὰ περιοδικὰ καὶ ἐγκυκλοπαιδεῖες, ἀλλὰ καὶ τὸν μνημειώδη τρίτομο *Κατάλογο Μικρογραφιῶν βυζαντινῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, ποὺ ἔγραψε μὲ τὴν κ. Χριστίνα Τουφεξή - Πάσχου, καὶ τὸν ὁποῖο ἐξέδωκε ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Κάτι, ὅμως, μὲ κάνει νὰ πιστεύω, πῶς τὸ καλύτερο ἔργο τῆς κ. Χατζηνικολάου εἶναι «Ὁ ἅγιος Μάμας», ποὺ τὸ δούλεψε μὲ κέφι καὶ πολὺ μεράκι, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ὀρμὴ τῆς νεότητος, ποὺ δὲν κουράζεται στὴν ἐρευνα τῶν πηγῶν. Ἐλπίζω νὰ συμφωνήσουν μαζί μου καὶ οἱ νεώτεροι ἀγιολόγοι, βυζαντινολόγοι καὶ λαογράφοι, ποὺ θὰ ἰδοῦν καὶ θὰ διαβάσουν τὸ ὠραῖο τοῦτο βιβλίον τῆς κ. Χατζηνικολάου, γιὰ τὸ ὁποῖο (ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ β' ἐκδοσὴ) δὲν μποροῦμε νὰ γράψουμε πιὸ πολλά, ὅπως θὰ θέλαμε, καὶ νὰ ἐπεκταθοῦμε περισσότερο.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Κωνσταντίνου Ἰ. Μάρκου *Ἱστορικὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς Ἀλώσεως (σὲ Βυζαντινὴ καὶ Εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ σημειογραφία)*, Ἀθήνα 1998, σελ. 236.

Ὁ γνωστὸς μουσικοδιδάσκαλος κ. Κ. Ι. Μάρκος ἔχει ἐκδώσει πολλὰ βιβλία, ποὺ βοηθᾶνε ὅλα τους νὰ μάθουμε νὰ ψάλλουμε βυζαντινὰ ἐκκλησιαστικά καὶ νὰ τραγουδοῦμε ἑλληνικά. Μὲ τοῦτο ἐδῶ τὸ βιβλίον του μᾶς κάνει νὰ δακρύζουμε ψάλλοντας καὶ τραγουδώντας ὕμνους καὶ τραγούδια γιὰ τὴν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἴδου ἓνα μικρὸ δείγμα, ἀπὸ τὴ δημοτικὴ μούσα τῆς Τραπεζοῦνας:

*Ἄγιὰ Σοφιὰ μοιρολογᾶ, τὰ μοναστήρια κλαῖνε,
καὶ Ἀγιάννες ὁ Χρυσόστομον τὰ δάκρυ' τ' κατεβαίνουν.
Ἄϊ Γιάννες καὶ Ἄϊ Θόδωρε, ἐποίκιν συντροφία,
ἐπάτησαν τὸ μοναστήρ' τ' ἀπάν' τὴν Παναγίαν* (σελ. 108).

Ὁ σ. μᾶς προσφέρει μὲ τοῦτο τὸ βιβλίον του 72 τραγούδια, ποὺ στάζουν αἶμα καὶ δάκρυ ἀπὸ τοὺς θρήνους τῆς Ἀλώσεως, ποὺ καταγράφει ἐδῶ στὶς δύο σημειογραφίες εἴτε ἀκούοντας τὶς μελωδίες τους ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ μας εἴτε ξεσηκώνοντάς τες ἀπὸ παλιές συλλογές δημοτικῶν τραγουδιῶν, μὲ πολλὴ ἐπιμέλεια.

Ὅπως σὲ κάθε βιβλίον του, ἔτσι κ' ἐδῶ, ὁ κ. Μάρκος ὀπλιζοῦν τὴν πολῦτιμη αὐτὴ συλλογὴν του μὲ μιὰ μακρὰ καὶ κατατοπιστικὴ *Εἰσαγωγή-Προλεγόμενα* (σελ. 7-59), μὲ γενικὲς καὶ εἰδικὲς πληροφορίες καὶ παρατηρήσεις γιὰ τὰ περιεχόμενα τραγούδια, τὰ ὁποῖα κυρίως ἀναφέρονται: στὸ κτίσιμο τῆς Πόλης, στὸ κτίσιμο τῆς Ἁγία-Σοφίας, στὶς προσπάθειες τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου νὰ βρεῖ βοήθεια γιὰ τὴ σωτηρίαν τῆς Πόλης, στὸ ναυτικὸ τοῦ Βυζαντίου καὶ στὴν Ἄλωση τῆς Πόλης (29 Μαΐου 1453).

Εἶναι μία προσφορὰ στὸ Γένος ἢ ἐκδοσὴ τέτοιων βιβλίων, ποὺ ἀποτελοῦν θησαυρὸ βαρῦτιμο γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ γιὰ τὴν Πατρίδα.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Β. Θ. Σταυρίδης, *Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον - Ἡ Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Αὐστραλίας*, ἐκδ. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 430.

Ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Αὐστραλίας, μιὰ ἀπὸ τὶς νεότερες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον μελέτης τοῦ καθηγ. Β. Σταυρίδου. Ὁ κ. Β. Σ. μελέτησε ἐκδεδομένους καὶ ἀνέκδοτους πηγές, ἀλλὰ καὶ ἐβίωσε ὡς ἄρχων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καὶ καθηγητὴς Θεολογικῶν Σχολῶν (τῆς Χάλκης καὶ τοῦ Α.Π.Θ.) τὴν πορεία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας καὶ κατὰ συνέπειαν τοῦ ἀποδήμου ἑλληνισμοῦ τῆς νέας αὐτῆς ἡπείρου καὶ τὰ προβλήματα τῆς καὶ συνέθεσε τὸ παρὸν βιβλίον.

Ὁ συγγρ. στὴν εἰσαγωγὴν του παραθέτει τὰ σχετικὰ μὲ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Αὐστραλίας βιβλιογραφικὰ (περιοδικὰ, Γενικὲς Ἱστορίες, Ἐκκλησιαστικὲς Ἱστορίες, αὐτοτελεῖς καὶ ἄλλες μελέτες) ποὺ ἀναφέρονται στὴν Ἀρχιεπισκο-

πὴ ἀλλὰ καὶ στὸν Ἑλληνισμό τῆς Αὐστραλίας. Στὴν συνέχεια ὁ κ. Β. Σ. ἀσχολεῖται μὲ τὴν πολιτικὴ ἱστορία τῆς Αὐστραλίας: τοὺς ἰθαγενεῖς (aborigines), τὴν ἀνακάλυψή τῆς ἀπὸ τὸν Ἄγγλο Τζαίμς Κουκ (29 Ἀπριλίου 1770), τὴν ἀποστολὴ καταδίκων ποὺ θὰ κατοικοῦσαν τὴν νέα αὐτὴ χώρα ἐξ ὀνόματος τῆς Μ. Βρετανίας, ἀποστολὴ ποὺ διήρκησε 80 περίπου χρόνια, τὴν ἀφιξὴ ἐλευθέρων μεταναστῶν, τὴν διοικητικὴ διάρθρωση, τὴν ἀνεξαρτοποίησή τῆς ἀπὸ τὴν Μ. Βρετανία, τὴν συμμετοχὴ τῶν Αὐστραλῶν καὶ Νεοζηλανδῶν στοὺς δύο παγκοσμίους πολέμους. Κυρίως, ὅμως, τὸν συγγραφέα, καὶ ἐδῶ ἀσφαλῶς εἶναι τὸ θέμα του, τὸν ἀπασχολεῖ ἢ εἰσαγωγὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Αὐστραλία μὲ τοὺς μετανάστες (ἢ πρότερον τοὺς καταδίκους)· ἐξετάζονται ἔτσι ἢ εἰσαγωγὴ τοῦ Ἀγγλικανισμοῦ, τοῦ Ρκαθολικισμοῦ, τῶν Λουιῶν Προτεσταντῶν, ἢ παρεχόμενη θεολογικὴ ἐκπαίδευση, ἀλλὰ καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις, ἀφοῦ ἐδῶ συνήλθε ἡ Ζ' Γ. Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν (7-20 Φεβρ. 1991). Ὁ κ. Σταυρίδης μᾶς πληροφορεῖ ἐπίσης γιὰ τὶς χριστιανικὲς στατιστικὲς ποὺ δίδουν 150.000 Ἑλληνες Ὀρθοδόξους τὸ 1985.

Στὸ Β' κεφ. Αἱ Ἀρχαί: Ἡ Ὀρθόδοξος Διασπορὰ ὁ συγγρ. ἔχει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκθέσει στὰ διάφορα ὑποκεφάλαια τὴν μορφή τῆς Ὀρθόδοξης Διασπορᾶς (ψυχολογία, μαρτυρία, φορὰ πρὸς τὴν ἐνότητα κ.ἄ.) καὶ νὰ παρουσιάσει τὶς ἐπαρχίες, τὶς μονές, τὰ ἰδρύματα ποὺ ἀνήκουν στὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνον καὶ βρῖσκονται στὴν Ἑλλάδα, τὴν Εὐρώπη, τὴν Ἀμερικὴ, τὸν Καναδά.

Σὲ εἰδικὸ κεφάλαιο ἐξετάζεται ἡ Ὀρθόδοξος Διασπορὰ –εἰδικῶς– Ἡ Ἑλληνικὴ Διασπορὰ εἰς τὴν Αὐστραλίαν· ὁ λόγος ἐδῶ γιὰ τοὺς πρώτους Ἑλληνες ὀρθοδόξους στὴν Αὐστραλία ἀπὸ τὸ 1818, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὰ Ἴόνια, τῶν ὁποίων οἱ δραστηριότητες καλύπτονται ἀπὸ σκότος καὶ μύθους ὅπως τῶν ἑπτὰ πειρατῶν ποὺ συνελήφθησαν ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους καὶ μεταφέρθηκαν στὴν Αὐστραλία τὸ 1829. Ἀναφέρονται ἀπὸ τὴν βιβλιογραφία καὶ ἄλλοι Ἑλληνες μετανάστες, ναυτικοὶ ποὺ ἐγκαθιστάμενοι στὴν νέα ἡπειρο ἀσχολοῦνται μὲ τὰ χρυσορυχεῖα ἀπὸ τὸ 1830 ἢ ἦσαν ἐργάτες. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς προέρχονταν ἀπὸ τὰ Ἴόνια νησιά, λόγω τῆς πολιτικῆς ἐξαρτήσεώς των ἀπὸ τὴν Ἀγγλία (1809-1863/4), ἐνῶ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ. πολλοὶ προέρχονταν ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσία καὶ τὰ Δωδεκάνησα. Ὁ συγγρ. παρουσιάζει τὶς δυσκολίες τῶν πρώτων Ἑλλήνων μεταναστῶν στὴν Αὐστραλία, ἀλλὰ καὶ τὴν βαθμιαία πρόοδόν τους ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνος. Ἐνδιαφέρουσα καὶ συγκινητικὴ εἶναι ἡ σύνθεσις τῶν ἀφορῶντων τοὺς πρώτους Ὀρθοδόξους Ἑλληνες καὶ τὴν ἀρχικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Διοργάνωσή τους· πρώτη πιθανὴ ὀρθόδοξη λειτουργία ἀναφέρεται αὐτὴ ἀπὸ τὸν π. Διονύσιον, ποὺ ἐπέβαινε τοῦ πλοίου Βοστόκ, στὸ Σίδνεϋ τὸ 1820 καὶ ἡ δεύτερη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1862 ἀπὸ τὸν π. Ἰερώνυμον. Κατὰ καιροὺς (1856/8, 1868/9) ἀναφέρονται δύο-τρεῖς κληρικοὶ (περαστικοὶ ἴσως). Αὐτὸς ὅμως ποὺ ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ἐπίσημος κληρικὸς ἦταν ὁ ἀρχιμ. Δωρόθεος (Β) Μπακαλιᾶρος ἢ Σάμιος περὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ.· τότε (Μάϊος 1898) ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ ναοῦ στὴν Αὐστραλία· ἦταν ὁ ναὸς τῆς Ἁγ. Τριάδος στὴν Bourke Street, Surry Hills τοῦ

Sydney. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, μετὰ ἀπὸ παράκληση τῶν Ἑλλήνων, ἔστειλε δύο ἱερεῖς, τὸν π. Σεραφεῖμ Φωκᾶ (1899-1971) γιὰ τὸ Σίδνεϋ καὶ τὸν π. Ἀθανάσιο Καντόπουλο (1898-1903, θάνατ. 1959) γιὰ τὴν Μελβούρνη. Ἀκολούθησε ἡ ἀφιξὴ καὶ ἄλλων κληρικῶν, μερικῶν μάλιστα ἀντικανονικῶν, ποὺ ἐγκατεστάθησαν καὶ στὴν δυτ. Αὐστραλία (Πέρθη). Σημειωτέον ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο παραχώρησε τὸ 1908-1922 στὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος τὸ δικαίωμα τῆς πνευματικῆς προστασίας καὶ ἐποπτείας τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Διασπορᾶς καὶ τῆς Αὐστραλίας, ἀλλὰ ἐπὶ Μελετίου Δ' τοῦ Μεταξάκη, τὸ 1922 οἱ Ἐκκλησίες αὐτὲς ἐπανήλθαν στὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου, αὐτὸ δηλ. ποὺ ἀπὸ αἰῶνων ἰσχύει.

Στὸ Γ' κεφ. ὁ κ. Β. Σ. ἐξετάζει τὴν ἴδρυση τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως τὸ 1924 ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Γρηγορίου Ζ', ποὺ κατέλαβε τὴν 21η θέση στὸ συνταγματικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἱερώτατος Μητροπολίτης Αὐστραλίας, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Ὠκεανίας*».

Περαιτέρω ἐξετάζεται ὁ βίος, τὰ ἔργα καὶ ἡ δράσις τοῦ πρώτου μητροπολίτου Αὐστραλίας Χριστοφόρου Κνήτη (9 Φεβρ. 1924 - 4 Φεβρ. 1928), ὁ ὁποῖος τὸ 1928 μετετέθη στὴν μητρόπολη Βιζύης καὶ ἐφησύχασε στὴν Σάμο, ὡς τὸν θάνατόν του τὸ 1958. Ἀκολουθεῖ δι' ὀλίγον ἡ ἐξέτασις τῆς περιπτύσεως τοῦ Γερμανοῦ Πολυζωΐδη, διαδόχου τοῦ Χριστοφόρου ποὺ δὲν ἀποδέχθηκε τὴν ἐκλογὴν τὸ 1928 καὶ τοῦ Θεοφυλάκτου Παπαθανασοπούλου, ποὺ ὑπηρέτησε ὡς γενικὸς ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος (1928-1931-1932) ποὺ ἀντιμετώπισε τὴν θύελλα τῶν κοινοτικῶν ταραχῶν, ἐξαιτίας τῶν ὁποίων ἀπεχώρησε ὁ Χριστόφορος καὶ δὲν ἀπεδέχθη τὴν ἐκλογὴν του ὁ Γερμανός. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὑπηρέτησε τὴν μητρόπολη Αὐστραλίας ὁ Τιμόθεος Εὐαγγελινίδης (Νοέμ. 1931 - Ἰανουάρ. 1947), τοῦ ὁποίου ὁ συγγρ. παρουσιάζει τὴν προσωπικότητα: σπουδές, ὑπηρεσία στὸ Βουκουρέστι, ἐκλογὴν του, μετάθεσίν του τὸ 1947 στὴν μητρόπολη Ρόδου, ἐκλογὴν του στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀμερικῆς, ἀσθένεια καὶ παραίτησίν του, ἀποκατάστασίν του στὴν μητρόπολη Ρόδου, θάνατος, Λεπτομερῶς, βεβαίως, ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὰ καθέκαστα τῆς θητείας τοῦ Τιμοθέου στὴν Αὐστραλία, ὅπου πολιτεύθηκε μὲ σύνεση καὶ ἐργατικότητα καὶ κατόρθωσε νὰ ἀποκαταστήσει τὴν ὁμόνοια τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ὁ κ. Β. Σ. παρουσιάζει ἀκόμη τὶς παραμέτρους ποὺ ἐνεφανίσθησαν στὴν μητρόπολη Αὐστραλίας κατὰ τὸ ἴδιον διάστημα: τὸν πληθυσμὸν, τὴν ἔδραν τῆς μητροπόλεως, τοὺς περιοδεύοντες ἱερεῖς, τὸν πρωτοσύγκελλο, τὶς κοινότητες καὶ τοὺς ἱερεῖς κ.λπ. Στὴν συνέχεια παρουσιάζεται ὁ διάδοχος τοῦ Τιμοθέου Θεοφυλάκτος Παπαθανασόπουλος (1947- 1958), τὸν ὁποῖο εἶδαμε ὡς ἀρχιερατικὸν ἐπίτροπον τὴν τετραετία 1928- 1932 ὁ Θεοφυλάκτος ἐργάσθηκε μὲ ἐπιτυχία, μολονότι ἐγνώρισε τὴν ἀντίδραση πολλῶν κοινοτήτων μὲ τὴν δημιουργία Ὁμοσπονδίας Ἑλληνικῶν Ὁρθοδόξων Κοινοτήτων ποὺ ἐπέφερε βαθμιαίως τὸ χάσμα μεταξὺ Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ Κοινοτήτων. Καὶ ἐδῶ ὁ συγγρ. παραθέτει πληθῶρα πληροφοριῶν γιὰ ναοὺς, ἱερεῖς, σχολεῖα, समाτεῖα, ἐφημερίδες, περιοδικὰ κ.λπ. τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Αὐστραλίας κατὰ τὴν θητεῖαν τοῦ Θεοφυλάκτου, ὁ ὁποῖος δὲν μπόρεσε νὰ τελειώσει τὸ ἔργον του λόγῳ

τοῦ θανάτου του σὲ αὐτοκινήσιμον δυστύχημα (2 Αὐγ. 1958). Τὸ διάστημα 1958-1959 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θυατείρων Ἀθηναγόρας Καββάδας διετέλεσε πατριαρχικὸς ἐπίτροπος, ὡστόσο ἐξελέγη ὡς μητροπολίτης Αὐστραλίας καὶ Νέας Ζηλανδίας ὁ ἀπὸ Ναζιανζοῦ Ἰεζεκιὴλ Τσουκαλᾶς (1959-1968 καὶ 1969-1974), ὁ ὁποῖος εἶχε προηγουμένη ποιμαντικὴ δράση τόσοσιν στὴν Ἑλλάδα, ὅσο καὶ στὶς ἑλληνικὰς κοινότητες τῆς Ἀμερικῆς ὡς ἱερατικῶς προϊστάμενος, καθηγητῆς, βοηθὸς ἐπίσκοπος. Τὸ 1959 ἐξελέγη Αὐστραλίας, παραιτήθηκε λόγῳ ἀσθενείας τὸ 1968, ἀποκαταστάθηκε τὸ 1969, τὸ 1974-1981 διετέλεσε μητροπολίτης Πισιδίας, τὸ 1981 ἐξελέγη μητροπολίτης Κῶου καὶ παραιτήθηκε τὸ 1982· πέθανε τὸ 1987 καὶ ἐνεταφιάσθη, κατ' ἐπιθυμίαν του, στὸ Ἅγιον Ὅρος. Ὅσο γιὰ τὸ ἔργο του στὴν Αὐστραλία ἐκτιμᾶται ἀπὸ ὄλους ὡς πολὺ θετικόν, παρόλο ποὺ καὶ στὴν περίπτωσίν του ὑπῆρξαν ἀντιδράσεις ἐνίων κοινοταρχῶν: Ὁ Ἰεζεκιὴλ ἀναδιοργάνωσε τὴν ἀρχιεπισκοπὴν του, εἰσήγαγε τὸν θεσμὸν τῆς κληρικολαϊκῆς συνελεύσεως καὶ ἐν γένει ἀναδιοργάνωσε τὶς ἑλληνικὰς κοινότητες τῆς Αὐστραλίας κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδοξίας τῆς Ἀμερικῆς, πιστὸς πάντοτε στὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Σημαντικὴ στιγμή τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας ἦταν ἡ εἰσαγωγή τοῦ Συντάγματος τοῦ 1959 ποὺ μετέφερε μαζί του ἐγκεκρωμένον καὶ ἐπικρωμένον ἀπὸ τὸν Πατριάρχην Ἀθηναγόρα, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸ δημιούργησε ποικίλας ἀντιδράσεις. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ κ. Β. Σ. παρουσιάζει τοὺς βοηθοὺς ἐπισκόπους, τοὺς πρωτοσυγκέλλους, τὸ Μικτὸ Συμβούλιον, τὶς Κοινότητες, τοὺς Ναοὺς, τοὺς ἱερεῖς, (ἓνα πλῆθος ὁμολογουμένως ἱερέων στὴν Αὐστραλία καὶ στὴν Ν. Ζηλανδίαν), τὶς Α', Β', Γ' κληρικολαϊκὰς Συνελεύσεις (1961, 1965, 1972), ἀλλὰ καὶ τὰ σχίσματα, τὴν σύγκρουσιν καὶ τὴν ρήξιν μεταξὺ Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ ἀποσχισθεισῶν κοινοτήτων, τὴν ἀνέγερσιν πολλῶν νέων ναῶν κ.ἄ. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἰεζεκιὴλ ἀπὸ τὴν Αὐστραλίαν ὡς πατριαρχικὸς ἑξαρχος ἐστάλη ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὁ Φιλαδελφείας Ἰάκωβος Παπαϊωάννου (Ὁκτ. 1968 - Σεπτ. 1969) ποὺ συνέχισε τὸ ἔργον τοῦ προκατόχου του.

Ἀκολουθοῦν τὰ σχετικὰ μὲ τὴν βιογραφίαν, τὶς τιμὰς, τὰ δημοσιεύματα, τὴν ποιητικὴν δημιουργίαν τοῦ νῦν Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας Στυλιανοῦ Χαρκιανάκη (Φεβρ. 1975 - -). Ἰδιαιτέρως ὑποκεφάλαια ἀφιερῶνονται στὴν δράσιν του στὴν Αὐστραλίαν, ποὺ ἐκφράζεται σὲ ἓνα πολυεπίπεδον φάσμα ἀναδιοργανώσεως τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας, ἰδρύσεως τεσσάρων ἀρχιεπισκοπικῶν περιφερειῶν, κέντρων προνοίας, παιδικῶν σταθμῶν, ἰδρύσεως ἐδρῶν ἑλληνικῆς γλώσσης, τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, τῆς συνδέσεως μὲ τὸ Ἅγιον Ὅρος κ.λπ. Ὁ κ. Β. Σ. ἐξετάζει, παραλλήλως, τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς νέας ἡπείρου ποὺ ἐγγίζει τὸ ἓνα ἑκατομῦριον, τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ὀνομασίαν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, τὴν ἔδραν, τὸν καθεδρικὸν ναόν, τὶς ἀρχιερατικὰς περιφέρειαι, τοὺς βοηθοὺς ἐπισκόπους, τῶν ὁποίων μάλιστα ἐξετάζει συνοπτικῶς καὶ τὸ βιογραφικόν· ἐξετάζονται, ἀκόμη, οἱ κληρικολαϊκὰς συνελεύσεις (ἰδιαιτέρως ἡ Δ' Σίδνεϋ 25-28 Ἰαν. 1981, ἡ Ε' στὴν Βρισβάνην, Κουηνοσλάνδη 27-29 Ἰαν. 1985, ἡ ΣΤ' Μελβούρνη 29 Ἰαν. — 2 Φεβρ. 1984, ἡ Ζ' Σίδνεϋ 24-27 Ἰαν. 1993), οἱ ἐνορίες, οἱ κοινότητες, οἱ ναοί, οἱ τόποι λατρείας, ὁ Ἱερὸς κλῆρος, οἱ ἀπόφοιτοι τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης ποὺ

ὑπηρετήσαν στήν Ἀρχιεπισκοπή, ὁ μοναχισμός, οἱ πατριαρχικοὶ ὄφφικιάλοι. Σὲ ἰδιαίτερο ἐξάλλου, ὑποκεφάλαιο, ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μὲ τὴν Θεολογικὴ Σχολή (Θεολογικὸν Κολλέγιον) τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, τὸν χαρακτήρα της, τὴν σημασίαν τῆς ἰδρύσεώς της, τὸν χῶρο, τὴν βιβλιοθήκη, τὸ πρόγραμμα μαθημάτων, τὸ διδακτικὸ προσωπικόν, τοὺς φοιτητές, τὶς ἐκδόσεις, τὸ περιοδικὸν τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον *Rhronema* (Φρόνημα) τοῦ ὁποῦ ὁ συγγρ. παρουσιάζει συνοπτικῶς τὰ περιεχόμενα τῶν τόμων.

Στὸ κεφάλαιο ποὺ ἀκολουθεῖ ὁ λόγος γιὰ τὸ Ληξιαρχεῖον -Statistical Chapter of the Holy Archdiocese— Στατιστικὴ τελεσθέντων μυστηρίων 1975-1992. Σὲ ἰδιαίτερο ὑποκεφάλαιο γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀντίδραση, τὸ σχίσμα, τοὺς κοινοτικούς, τοὺς ψευδο-ιερεῖς, τοὺς καθηρημένους κληρικούς καὶ φυσικὰ γιὰ τὴν εἰσπήδηση τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων στήν Ἀρχιεπισκοπὴ Αὐστραλίας μέσω τοῦ ἀρχιμ. Ἱεροθέου Κουρτέση (θαν. 1992) καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καπιτωλιάδος Ἡσυχίου μὲ τὶς γνωστὲς παρενέργειες ποὺ ὀδήγησαν σὴν σύγκληση τῆς Μεΐζονος καὶ Ὑπερτελοῦς Συνόδου στήν Κωνσταντινούπολη (30-31 Ἰουλ. 1993).

Ἀκολουθεῖ τὸ Παράρτημα - Κείμενα - Ἐπίσημα Ἐγγράφα, ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸν πατριαρχικὸ καὶ συνοδικὸ τόμο ἰδρυτικὸν τῆς Ἱεράς Μητροπόλεως Αὐστραλίας (1924) καὶ τελειώνει μὲ Ἀπαντητικὸν Γράμμα τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίου (1992).

Γενικὴ Ἐκτίμησις: Ὁ καθηγητὴς κ. Β. Θ. Σταυρίδης μὲ τὸ νέο του αὐτὸ ἔργο δίδει μίαν πανοραμικὴ εἰκόνα τῆς ἱστορίας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας καὶ ἄρα καὶ τοῦ ἐκεῖ Ἑλληνισμοῦ· συμπληρώνεται ἔτσι ἓνα κενὸ ὄχι μόνον ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Διασποράς. Ὁ ἔμπειρος συγγρ. ἀξιοποίησε τὶς πηγές, ἀλλὰ καὶ τὶς γνώσεις του καὶ τὰ προσωπικὰ του βιώματα στήν Αὐστραλία καὶ μᾶς ἔδωσε ἓνα ἔργο πλήρες πληροφοριῶν, χρήσιμο ἐργαλεῖο γιὰ κληρικούς καὶ λαϊκούς, ἓνα μέσο γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὴν νέα αὐτὴ Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ τὸ ποιμνίό της.

Προσθήκη: Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ σημειώνουμε ἓνα νέο δημοσίευμα τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν· πρόκειται γιὰ τὰ Δημοσιεύματα - Μία τεσσαρακονταετία (1951-1990) ἀριθμ. 1-605 τοῦ καθηγ. κ. Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 120. Ἀπὸ τὸ βιβλίον αὐτὸ σταχυολογοῦμε τὰ σχετικὰ μὲ τὴν χειροθεσίαν τοῦ συγγρ. ὡς ἀρχοντος Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου (1.1.1992), τὸν πρόλογο μιάς τριακονταετίας (1951-1980), τὰ Δημοσιεύματά του τῆς περιόδου 1951-1980, ἀριθμ. 1-410, τὰ Συμπληρώματα Α' καὶ Β' (1961-1970 καὶ 1971-1980) καὶ αὐτὰ τῆς περιόδου 1981-1990, ἀριθμ. 411-605. Πρόκειται γιὰ τίτλους ἐργασιῶν, ἐργασιῶν δημοσιευμένων σὲ περιοδικὰ, παρουσιάσεις, κριτικὰς, ἔργα ὅλα μιάς εὐλογημένης καὶ καρποφόρου τεσσαρακονταετίας τοῦ σοφοῦ Διδασκάλου. Στὸν ὁποῖο εὐχόμεθα ὀλοψύχως τὴν καλὴ συνέχεια.

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, *Μελετίου Συρίγου, Ἀνέκδοτος Ἀκολουθία πρὸς τιμὴν Ἁγίου Ἰγνατίου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, Ἀθήναι 1996, σσ. 110 [Ἀνάτυπο ἀπὸ τοῦς ΛΖ' (1995) καὶ ΛΗ' (1996) τόμους τοῦ π. Παρνασσός].

Ἡ παροῦσα ἐργασία δὲν εἶναι μόνο μία ἀπλή ἐκδοσις τῆς Ἀκολουθίας πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου τοῦ Ὁμολογητοῦ μετὰ τὴν συνήθη σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις Εἰσαγωγὴ (σσ. 5-40) καὶ τὴν ἐκδοσὴν (κριτικὴν) τοῦ κειμένου (σσ. 41-85). Στὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ὁ κ. Χαλδαιάκης δὲν προσάγει μόνο στοιχεῖα γιὰ τὸν ἅγιον Ἰγνάτιον (σσ. 5-8), γιὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Μελετίου Συρίγου στὴν Κίο, ὅπου γεννήθηκε ὁ Ἰγνάτιος (σσ. 8-15), γιὰ τὴ χειρόγραφη παράδοσιν τῆς Ἀκολουθίας (ΜΠΤ 778 καὶ ΒΕ 2341, σσ. 29-37), γιὰ τὴ δομὴν τῆς Ἀκολουθίας (σσ. 37-39) καὶ γιὰ τὴν μέθοδον ἐκδόσεως τοῦ κειμένου (σσ. 39-40), ἀλλ' ἀφιερώνει καὶ ἀρκετὰς σελίδας (σσ. 15-29) στὴν παρουσίαν τοῦ ὑμνασιολογικοῦ ἔργου τοῦ Μελετίου, στηριζόμενος κυρίως στὸν κώδικα 778 τοῦ ΜΠΤ, διαιρώντας τὰ ἔργα σὲ α) Ἀκολουθίες-Κανόνες καὶ β) Συναξάρια. Οἱ ὑποσελίδες μάλιστα σημειώσεις γιὰ κάθε ἔργον εἶναι ἕνα ἀνεξάντλητον ὄρυγιον τόσο γιὰ τὴν πληθώρα τῶν πηγῶν καὶ βιβλιογραφικῶν πληροφοριῶν, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναφυομένων προβλημάτων, μετὰ πειστικότητα καὶ τεκμηρίωσιν. Οἱ ἐρευνητὲς ποὺ ἐπιθυμοῦν ν' ἀσχοληθοῦν μετὰ τὴν ἐκδοσὴν ἔργων τοῦ Μελετίου ἔχουν στὰ χέρια τοὺς ἕνα χρήσιμον ἐργαλεῖον.

Καὶ μὴ ἐπουσιώδης βιβλιογραφικὴ παρατήρησις γιὰ τὴν ὑποσημείωσιν 112: Τὸ Ὀδοιορικὸν τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου ἔχει ἤδη ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὴν Πηνελόπη Στάθη («Τὸ ἀνέκδοτον Ὀδοιορικὸν τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ», *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ* 1[1984]127-280) καὶ εἴμαστε σὲ θέσιν νὰ γνωρίζουμε τὶς τότε ἐνορίες τῆς Κίου, ἦτοι: α) Κοιμησεως τῆς Θεοτόκου, β) Παναγίας Θεοσκεπάστου, γ) Ἁγίου Γεωργίου, δ) Ταξιάρχου, ε) Παναγίας Γοργοῦπηκούου, στ) Ἁγίου Ἰγνατίου, ζ) Ἁγίου Γεωργίου τῆς Κυριζου καὶ η) Δεσπότης Χριστοῦ (σ. 238).

Ἡ ἐκδοσις τοῦ κειμένου εἶναι κριτικὴ, σύμφωνα μετὰ τὶς διεθνεῖς ἐπιστημονικὰς προδιαγραφὰς. Ὡς κείμενον βάσεως χρησιμοποιεῖται ὁ κώδικας ΕΒΕ 2341. Πάντως ὁ ἀναγνώστης πρέπει νὰ διαβάσῃ μετὰ προσοχὴν τὶς παραγράφους 4-6 τῆς Εἰσαγωγῆς, γιὰ νὰ συνειδητοποιήσῃ τί ἀπὸ τὴν ἐκδιδόμενην Ἀκολουθίαν ἀνήκει στὸν Μελέτιον καὶ τί σὲ ἄλλους συγγραφεῖς. Στὸ κείμενον ἔχουν παρεισφρήσει καὶ κάποια τυπογραφικὰ λάθη, τὰ ὅποια σημειῶνω, γιὰ νὰ διορθωθοῦν στὴν ἐπόμενην ἐκδοσὴν τοῦ κειμένου (στ. 6 στίλον: στίλον, 145 φαντασία: φαντασία, ὠδὴ α' Ἀρματηλάτην: Ἀμαρτηλάτην, 484 λόγους: λόγους, 497 ἀστράσι: ἀστρασι, 563 μῦρον: μῦρον 694 μυστήριον ἔστιν: μυστήριον ἔστιν, 704 δούς: δούς, 788 στίλον τε: στίλον, 833 ἐνδοξότερα: ἐνδοξότερα, 905 πρεσβείαις: πρεσβείας). Ἡ ἐκδοσις πλαισιώνεται καὶ μετὰ τὶς «Ἀρχὰς τῶν τροπαρίων τῶν ὑμνογραφικῶν κειμένων (Initia)» (σσ. 87-90), μετὰ φωτοτυπίαις χειρογράφων (91-100) καὶ Μουσικῶν ἐπίμετρον (μετὰ τὸ Ἀπολυτίκιον καὶ τὰ Δοξαστικὰ τῶν Ἑσπερίων καὶ τῶν Αἵνων) (σσ. 101-107). Ἔτσι ἡ ἐκδοσις καθίσταται καὶ λειτουργικὴ καὶ ἐποπτικὴ.

Θὰ χαρακτηρίζα ὑποδειγματικὴ τὴν ἐργασία τοῦ συναδέλφου Ἀχ. Χαλδαιάκη. Καὶ θὰ τὸν ἐπαινοῦσα καὶ γιὰ κάτι ἄλλο: Ποῦ δὲν διατάζει νὰ ὁμολογῆ καὶ νὰ συμπληρῶναι ἐκ τῶν ὑστέρων κάποιες βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις (σ. 90, σημ.). Ἐπαινος τοῦ πρέπει καὶ γιὰ τὴν ἰσορροπία ποῦ τηρεῖ στὸν ἀριθμὸ τῶν παραπεμπομένων ἔργων, ἂν καὶ θὰ μπορούσε νὰ παραπέμψει σὲ περισσότερα ἔργα.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΓΟΝΗΣ

Π. Β. Πάσχου, *Ἔρως ἐρήμου. Μικρὸ Γεροντικὸ, Δ'*, Ἐκδόσεις Ἀκριτάς, Ἀθήνα 1998, σσ. 168.

Ὁ Π. Β. Πάσχος ἔχει ιδιαίτερη ἀδυναμία στὸ «Γεροντικόν» καὶ δὲν χάνει εὐκαιρία νὰ φέρνει στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας τοὺς καρποὺς τῶν ἐρευνῶν του στὴ χειρόγραφη καὶ μὴ παράδοση. Ἡ σημερινὴ συλλογὴ σχετικῶν κειμένων εἶναι ἡ τετάρτη. Προηγήθηκαν οἱ συλλογὲς *Ἐαρ τῆς Ἐρήμου, Μέλι τὸ ἐκ πέτρας καὶ Γυναῖκες τῆς Ἐρήμου* (ὡς Μικρὸ Γεροντικὸ Α', Β' καὶ Γ' ἀντίστοιχα).

Τὸ Μικρὸ Γεροντικὸ Δ' εἶναι χωρισμένο σὲ ἑπτὰ ἐνότητες καὶ μᾶς προσφέρει σὲ χαριτωμένη νεοελληνικὴ ἀπόδοση κείμενα, σύντομα ἢ ἐκτενῆ:

- α) Ἀπὸ τὸ Μέγα Γεροντικὸν (σύνολον 72).
- β) Ἀπὸ συλλογὴ ποῦ δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ *Didaskaleion* 1(1912) 523-547 (σύνολον 22).
- γ) Ἀπὸ παραλειπόμενα τοῦ Λειμωναρίου ποῦ δημοσιεύτηκαν στὸ *Byzantinische Zeitschrift* 38 (1938) 351-376 καὶ στὸ *Orientalia Christiana Periodica* 17(1951) 61-94 (σύνολον 23).

δ) Ἀπὸ ἀνέκδοτο Γεροντικὸ χειρογράφου τῆς Ὁξφόρδης (σύνολον 5).

ε) Τὸ βίον τῶν ὁσίων Ὀνουφρίου καὶ Παφνουτίου.

Τὰ πρωτότυπα κείμενα, μὲ ἐξαιρέση τὸ τελευταῖο, εἶναι γραμμένα ὅλα στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ. Ὁ βίος τῶν ὁσίων Ὀνουφρίου καὶ Παφνουτίου ἀποδόθηκε στὴ νεοελληνικὴ μέσω γαλλικῆς μεταφράσεως (τὸ πρωτότυπο στὴν κοπτικὴ). Τὰ περισσότερα ἔρχονται γιὰ πρώτη φορὰ στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας. Κάποια (ἐλάχιστα) φιλοξενήθηκαν σὲ προηγούμενες ἐκδόσεις τοῦ συγγραφέα (*Ἐαρ τῆς Ἐρήμου, Γυναῖκες τῆς Ἐρήμου, Ἡ ἐσωτέρα ἔρημος*).

Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἔχει τὴν ἀρετὴ τοῦ μέτρου. Σ' ἓνα συντομώτατο πρόλογο μᾶς δίνει ὅλες τὶς ἀναγκαῖες εἰσαγωγικὲς πληροφορίες γιὰ τὰ κείμενα καὶ τὴ μέθοδο παρουσιάσεώς τους (σσ. 9-15). Ἀποφεύγονται ὑπομνήματα καὶ σχόλια στὰ κείμενα. Ὁ ἀναγνώστης, ἔτσι, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ ὀρθολογιστικοὺς πειρασμούς, εἶναι ἔτοιμος νὰ εἰσέλθει στὸ πνευματικὸ περιβάλλον καὶ νὰ δρέψει τοὺς εὐχυμοὺς καρποὺς τῶν γερόντων τῆς ἐρήμου. Ὁδηγὸς του θὰ ἔχει τὴ γλῶσσα, τὴ χαριτωμένη καὶ λογοτεχνικὴ, τοῦ Π. Β. Πάσχου καὶ τὰ εἰκονογραφικὰ καὶ ἄλλα σχέδια τοῦ π. Χριστοδοῦλου Φεργαδιώτη. Πάντως ὁ ἀναγνώστης, ὅταν ἀνοίξει τὸ βιβλίον, πρέπει νὰ λάβει σοβαρὰ ὑπόψη του ὅτι δὲν διαβάξει τὴ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ σύντομα κείμενα ποῦ ἀποβλέπουν μόνον στὴν πνευματικὴ οἰκοδομὴ τοῦ πιστοῦ. Οἰαδήποτε ἄλλη

προσέγγιση τῶν κειμένων θὰ τὸν ὀδηγήσει, κάμποσες φορές, σὲ ἄλλα μονοπάτια, ἀκόμη καὶ σὲ σκανδαλισμό. Τέτοια ὅμως πρόθεση δὲν εἶχαν οὔτε οἱ συντάκτες του, οὔτε ὁ μεταφραστής τους!

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΓΟΝΗΣ